1.HIRİSTİYANLIK VE YUNAN FELSEFESİ

Giriş

Ortaçağ Felsefesine ilişkin bu ilk bölümde öncelikle Hristiyanlığın Yunan felsefesiyle kurmuş olduğun ilişkilere değinilecektir. Bazen sancılı olan bu ilişkiler kilise babalarının savunmaları ışığında incelenmeye çalışılacaktır. Bu dersimiz özellikle Yunan kilise babalarının (Latin kilise babaları daha sonraki bölümlerde ele alınmak üzere) savunmalarında işlemiş oldukları düşünceler ve yol açmış olduğu tartışmalar kısa ve özlü bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır. Bu haftaki dersimizde böylece iki önemli Yunan kilise babasının yani Justinus ile öğrencisi Tatianus'un düşüncelerini ele alacağız

1.1. Hristiyanlık ve Yunan Felsefesi

Hristiyanlık, Yunan kültürü içerisinde yetişmiş düşünürlerin Hristiyanlığa geçmesiyle felsefeyle tanışmıştır. Hristiyanların kutsal kitabı olan İncil elbette kimi felsefi kavramları barındırmaktadır. Örneğin; *Aziz Yuhanna İncili* 'nin başlangıcında geçen "Logos" öğretisi felsefe kökenli bir kavramın dinsel ifadesidir. Ancak yine de Hristiyanlık bir dindir ve felsefe değildir. *İncil* 'in öğretisi Hristiyanların peygamberi olan İsa'nın mesajını iletmektedir. *İncil* dünyaya olağandışı doğumuyla gelen peygamberin, Tanrı'nın oğlu olan bir kişinin doğmuş olduğunun müjdesini iletmektedir. Hristiyanlığın temel dogma ve öğretileri bu peygamber aracılığıyla iletilmiştir. Bu, göklerdeki Baba'nın

insanlara mesajıdır. Baba'ya duyulan sevginin her şeyin önüne geçmesini isteyen bu öğreti, bu isteğe uyanlara Tanrı'nın krallığını vaat etmiştir. İsa, insanların kefaretini ödemek için çarmıha gerilmiştir. Dirilişi onun tanrılığının göstergesidir. Yargı günü seçilmişlerle birlikte hükmetmek için yeniden dünyaya gelecektir. O; bir selamet öğretisi olarak vardır, felsefi bir öğreti olarak değil.

Yunan felsefesi özgürlük felsefesi değildir. Yunan felsefeleri zorunluluğun hüküm sürdüğü felsefelerdir. Oysa Hristiyan diniyle bağ kuran felsefeler özgürlük felsefeleri olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü bu din insanlardan bir seçim yapmasını istemektedir. Hristiyan dini Musa'nın kitabının yani *Eski Ahit'*in devamı ve tamamlayıcısıdır. Onu kaldırmak için değil fakat tamamlamak için gelmiştir. Musa Yahve'ye *(Yehova)* adını sorduğunda o şöyle yanıtlamıştır bu soruyu 'Ben benim'. Yanıt, içerisinde Tanrı'nın tekliğini, olan olduğunu yani yaratıcı olduğunu da barındırmaktadır. O, dünyayı yaratmıştır ve sürekli olarak inayetiyle de dünyayı yönetmektedir. O, hem cezalandıran hem de mükâfatlandırandır. Çünkü hiçbir şey onun gözünden kaçmamaktadır. Hristiyan dini bir tarihi var sayar; başlangıcı, ortası ve sonu olan bir tarihi. Hikmet Tanrı'nın eseri ve mükâfatıdır.

Görüldüğü gibi öğretinin içinde birçok felsefi çağrışım bulunmaktadır ancak yukarıda da söylediğimiz gibi o bir felsefe öğretisi değildir. Nitekim Aziz Yuhanna, Yunan felsefesinde önemli bir yer işgal etmiş olan "Logos" kavramını kullanmış olsa da bu kavramı Yunanlıların ona asla yüklememiş olduğu bir anlamla donatmıştır. "Logos"un bizzat İsa olduğunu, bedenlendiğini ve aramızda yaşadığını söylemiştir. Bu dinsel bir iddiadır ve felsefi değildir. Ancak tüm bunlar Ortaçağ filozofları tarafından Yunan felsefesiyle belirli bir ilişki içerisine sokulacaktır. Teolojik ve spekülatif bir felsefe anlayışı bu döneme egemen olacaktır.

Aziz Yuhanna gibi Aziz Pavlus da felsefeyi çağrıştıran birçok kavram ve fikri inancına yedirmiştir. Hristiyan hikmet anlayışını inceden inceye işlemiş olan kişi Aziz Pavlus'tur. Yunan filozoflarının hikmet anlayışını reddeden Aziz Pavlus için hikmet, İsa'ya iman etmektir. Aziz Pavlus İncil'de yer alan Korintlilere yazmış olduğu mektuplarda şöyle seslenmektedir inananlara: "Yahudiler

mucizeler isterken Yunanlılar hikmeti arıyorlar; oysa biz çarmıha gerilmiş bir İsa'yı tebliğ ediyoruz" *(İncil, I Korintliler I:22)*

Aziz Pavlus, Stoacılara: "Sizin hikmet olarak adlandırdığınız şey bizim için İsa'ya olan imanımızdır." demiştir. Tüm bu söylenenler Hristiyan inancına herhangi bir Yunan unsurunun nüfuz etmiş olduğu anlamında alınmamalıdır. İncil'in öyküleri ve tebliğleri kilise babaları tarafından Pagan inançlara karşı yazılmış savunmalarda kullanılmıştır. Kilise babaları ile bu dönemde yazılmış Hristiyanlığı savunan eserlerin yazarları anlaşılmalıdır. Bu döneme de aynı anlama gelmek üzere Patristik dönem denir. Şimdi bu dönemin kimi önemli kilise babalarının eser ve görüşlerini ele alarak Ortaçağ felsefesine bir giriş yapacağız.

1.2. Patristik Dönem

Felsefenin Hristiyanlığa girişi Hristiyanların felsefeye karşı almış oldukları tavırla başlamıştır. Hristiyanlığın başlangıcından itibaren bazı kilise babaları felsefeye karşı Hristiyanlığı savunurken bazıları da Hristiyanlığı savunmak için ondan yararlanmışlardır. M.S. II yüzyıldan itibaren Hristiyan kilise babalarının bu dinin savunusunu yaptıkları eserler yani Apologyalar (Savunmalar) görülmeye başlamıştır. Bunlar hukuki savunmalardır. Pagan Roma İmparatorluğu içinde yasal olarak kabul edilmek için Roma imparatorlarına yazılmış eserlerdir bunlar. Bunlar Yunan kilise babaları olarak bilinirler. Bundan başka daha sonra ele alacağımız Latin kilise babaları da vardır. Yunan kilise babaları içinde en önemlileri Justinus, Tatien, Meliton ve Athenagoras'dır. Bu dört Yunan kilise babasını kısaca ele alacağız.

Justinus: Pagan bir ailede doğan Justinus 132 yılında Hristiyan olmuştur. Roma'da öldürülen Justinus İmparator Hadrianus'a karşı *Premiere Apologie'yi*

(İlk Savunma)) yazmıştır. Daha sonrada bu savunmayı tamamlayan ikincisini Stoacı filozof-İmparator Marcus Aurelius'a karşı yazmıştır. Ayrıca 160 yılına doğru da *Tryphon ileDiyalog* 'u yazmıştır.

Önceleri Stoacı olan Justinus, felsefeyi Tanrı'yla bütünleşme olarak anlamıştır. Daha sonra Platon felsefesinin etkisinde kalmış olan Justinus yine de tatmin olmamış ve nihayet Hristiyanlığı seçmiştir. Karşılaştığı bir yaşlı adam Platon felsefesinin tutarsız taraflarını ona göstermiştir. Bu yaşlı adam Justinus'a şöyle demiştir: "Platon'a göre ruhlar doğmadan önce ideaları temaşa etmiş ve Tanrı'yı görmüşlerdir. Ancak ruhlar Tanrı'yı tekrar unutacaksa ki Platon böyle söyler o zaman bu ruhlar zavallı bir durumdadırlar. Üstelik Ruhlar kötülüklerinden dolayı bu dünyada bedene bağlı yaşayarak cezalandırılıyorlarsa ancak hiçbir şey hatırlamadıklarına göre bu cezadan habersizlerse o zaman bu cezanın ne anlamı olacaktır." Ruhun ölümsüzlüğü öğretisi de Platon tarafından yanlış anlaşılmıştır. Ruhun ölümsüz olması onun bizzat yaşam olmasından değil tersine Hristiyanlığın söylediği gibi yaşamın ona Tanrı tarafından verilmiş olmasındandır. O halde doğru öğreti filozofların eserlerinde değil ancak *Tevrat* ve *İncil* 'de (Özellikle de *İncil* 'de) aranmalıdır.

Justinus, Savunmalarında Hristiyanlık açısından önemli bazı sorunları tartışmıştır. İlk savunmasında Tanrı'nın insanlara İsa aracılığıyla vahiy gönderdiğini kabul edersek o zaman Hristiyanlık öncesinde yaşayanların neden kurtarılmışlar arasında yer alma şansına sahip olmadıklarını yani onların Tanrı'yı bilmemelerinin kendi suçları olamayacağı itirazını ele almıştır. Justinus bu sorunu Hristiyanlığın "Logos" (Söz) öğretisi ışığında ele almıştır. Ona göre insanlık tarihinin başlangıcından itibaren "Tanrısal Logos" vardır ve herkesi aydınlatmaktadır. "Logos"un dünyada bedenleşmesinden önce de evrensel bir "Logos" vardır. İkinci savunmasında her insanın "Logos"tan pay aldığını savunmuştur. İsa'dan öncede insanlar "Logos"a göre yaşamışlarıdır. Kötülükten kaçınmış ve iyiliğin peşinden gitmiş tüm insanlar, ister Pagan isterse Yahudi olsun, "Logos"a göre yaşamışlardır. Bu ölçüte göre İsa'dan önce de Hristiyan olanlar ve Hristiyan olmayanlar varolmuştur. Hristiyanlık insanlık tarihinin tümünün sorunluluğunu üstlenir. Zaten ona göre Hristiyan filozofların çağı düşüncelerini *Eski Ahit* yani *Tevrat* 'a dayanarak oluşturmuşlardır. Burada Justinus'un, Platon'un ve Musa'nın dinini bildiği yolundaki kabule dayanmış olduğunu görüyoruz.

Tatianus: Tatianus, Yunan kültürü içerisinde yetişmiş ve retorik dersleri almıştır. Felsefe eğitimi almış ve çok gezmiş olan Tatianus, daha sonra Hristiyanlığa girmiştir. Tatianus, Romaya gittiğinde Justinus ile tanışmıştır. Onun öğrencisi olan Tatianus ondan derin bir şekilde etkilenmiştir. Ancak Justinus'un düşüncelerinde önemli değişiklikler yapmaktan da geri kalmamıştır. Gnostisizme eğilim gösteren Tatianus, 172 yılında Valentin Gnosisine girmiştir (Hristiyanlıkta Gnostisizm konusu daha sonra ele alınacaktır). Tatianus evliliği, şarap içmeyi, et yemeyi yasaklayan ve ahlakçı ve sert önlemlere başvuran *Encratites* adında bir tarikat kurmuştur. Kudas ayininde şarabın (İsa'nın kanını temsil eden) kullanılmasını yasaklayan Tatianus, bunun yerine su kullanmıştır. Yazdığı eserlerle Helenlere karşı Hristiyanlığı savunmuştur.

Güçlü bir Helen felsefesi karşıtı olan Tatianus, savunmalarında Yunanlıların felsefeyi icat etmediklerini savunur. Ona göre Hristiyanlık, Yunan felsefesinden çok daha eskidir. Yunanlılar kendi öğretilerini Hristiyanlardan çalmışlar ancak bu öğretileri hiçbir şey anlamadan aldıklarından bozmuşlardır. Tatianus, Yunan mitolojisinin ahlaksızlığını eleştirmiştir. Tanrılara ilişkin hayallerinin saçma ve ahlaksızca olduğunu savunmuştur. Stoacı kader anlayışını reddeden Tatianus, Hristiyanların kendi kendilerinin hakimi olan ve arzularını kontrol edebilen bireyler olduklarını savunmuştur. Burada Stoacılara karşı yine Stoacı bir takım düşüncelerle karşı çıkmış olması dikkat çekicidir. Tatianus büyüyü eleştirdiği gibi tıbba da güvenmemiştir. Ona göre iyi bir Hristiyanı acılarından kurtaracak olan tek şey Tanrı'ya güvenmesidir.

Tatianus'a göre Tanrı maddeye içkin bir neden değildir. Ona hakimdir. Maddeye içkin bir dünya ruhu düşüncesini Tanrı'ya bağlı olması ancak Tanrının kendisi olmaması kaydıyla kabul eder. Tatianus'a göre her şey varlığını Tanrı'ya borçludur bu sebeple de yaratılandan yola çıkarak Tanrı tanınabilir. Logos, Tanrı'nın özgür iradesiyle ondan çıkmıştır. Ona göre "Logos" Baba'nın ilk eseridir. "Logos" boşlukta kaybolmamakta ve bir kez ortaya çıktıktan sonra gerçek bir varlık gibi yayılmaktadır. Tanrı "Logos"tan ayrılmaksızın onu yaratmıştır. O bir meşaledir ve bu meşale insanlar tarafından paylaşılsın diye vardır. Maddeyi "Logos" meydana getirmiştir. Onu "Demiurgos" olarak

yaratmıştır. Burada Platon'un, Tanrı'sıyla Hristiyan "Logos"unu özdeşleştirdiği görülebilir. Ancak Logos maddeyi Platon'un Demiurgos'u gibi hazır olarak bulmaz. Onu yaratmaz da o kendisinden bir çeşit ışınlamayla çıkar. Bir anlamda ondan yansır.

Tanrı'nın yaratmış olduğu ilk yaratıklar meleklerdir. Yaratıldıkları için onlar Tanrı olamazlar. İyiliğe özlerinde sahip değillerdir. Kendi iradeleri vardır ve iyiliği böyle gerçekleştirirler. Dolayısıyla onlar da kötülük yapabilir, ceza ya da mükafat görebilirler. Meleklerin itaatsizlikleri cezalandırılmıştır. Nitekim ilk melek, Tanrı yasasına başkaldırmış ve cezalandırılmıştır. Başka melekler onu Tanrı yaptıkları için "Logos"tan mahrum edilmiş ve böylelikle cezalandırılmışlardır. Bu melekler cine çevrilerek onların peşinden giden insanlar da sonlu ve ölümlü olmakla cezalandırılmışlardır. Bu insanlar kurtarılacak olan seçilmişler arasında yer almayacaklardır.

Tatianus, hocası Justinus'tan böylece epeyce farklı olan bir öğreti geliştirmiş olmaktadır. Helen felsefesinin amansız bir düşmanı olan Tatianus, hocasından oldukça farklıdır. Ancak kilisenin Tatianus'u kâfir, Justinus'u da aziz olarak ilan etmiş olması da dikkate değerdir. Bu tuhaf durum aslında Hristiyanlık tarihine dikkatli bir biçimde bakılırsa hiç de aykırı olmadığı görülür. Hristiyanlık tarihinde, Hristiyanlığın savunucusu da olan filozoflar Yunan felsefesiyle ilişkiyi aslında hep geliştirmeye çalışmıştır. Kilise ise aslında Hristiyan filozoflardan çok da farklı bir tutum takınmamıştır. Nitekim örneğin; Aristoteles kozmolojisi ve ontolojisi kilise tarafından uzun bir dönem değişmez bir öğreti olarak savunulmuştur.

Sonuç

Hristiyanlık, Hristiyanlığa geçen Yunan kültüründen gelmiş kişiler aracılığıyla felfese ile tanışmıştır. Ancak bu kimseler felsefeye karşı farklı tavırlar almışlarıdır. Bunların bir kısmı yazdığı savunmalarda Yunan felsefesine karşı reddedici bir tavır alırken bir kısmıysa Hristiyanlığın savunulmasında ondan yararlanmıştır. Yunan Felsefesine karşı reddedici bir tavır takınan Tatianus,

Hristiyanlık ile Yunan felsefesini özenle ayırmaya çalışmıştır. Onun hocası olan Justinus daha ılımlı bir yol izlemiştir. Öğrencisinin sert ve ahlakçı tutumu onda yoktur. Hristiyanlığın felsefeyle ilişkileri her zaman sancılı olmuştur. Hristiyanlık felsefeden yaralandığı gibi onu çok sert bir biçimde reddettiği zamanlar da olmuştur. Bu girift ilişkiler bir sorun ve tartışma zenginliğine yol açmıştır.

Uygulamalar

- Yunan mitolojisi ile Antik Yunan düşüncesi arasında bağlantı var mıdır? Tartışınız.

- Hristiyanlık ile Hristiyan felsefesi arasındaki bağlantıyı Antik Yunan düşüncesi üzerinden irdeleyiniz.

Bölüm Özeti

Bu ilk bölümde öncelikle Hristiyanlığın Yunan felsefesiyle kurmuş olduğu ilişkilere değindik. Kimi zaman sancılı olan bu ilişkileri, kilise babalarının savunmaları ışığında incelenmeye çalıştık. Bu bölümde özellikle Yunan Kilise Babalarının (Latin Kilise Babaları daha sonraki bölümlerde ele alınmak üzere) Savunmalarında işlemiş oldukları düşünceleri ve yol açmış olduğu tartışmaları kısa ve özlü bir şekilde inceledik. Böylece iki önemli Yunan kilise babası olan Justinus ile onun öğrencisi Tatianus’un düşüncelerini ele aldık.

2. HRİSTİYANLIK VE YUNAN FELSEFESİ (DEVAM)

Giriş

Bu bölümde, geçen bölümde başladığımız Yunan kilise babalarından ikisinin görüşlerini ele alacağız. Bu kilise babaları Meliton ve Athenagoras'tır. Onların görüşlerinin kısa bir incelemesini yaptıktan sonra Hristiyanlık içinde büyük tartışmalar yaratmış ve sapkın olarak da nitelendirilmiş ancak felsefe ile Hristiyanlığı daha fazla kaynaştırmış gnostikleri inceleyeceğiz. Böylece üç önemli gnostik olan Markion, Basilide ve Valentin'in görüşlerini de kısaca ele alacağız.

2.1. Patristik Felsefe (Devam)

Meliton: Sardes başpiskoposu olan Meliton, bir diğer önemli Yunan kilise babasıdır. İmparator Marcus Aurelius'a hitaben yazmış olduğu savunması hakkında ne yazık ki günümüzde çok az şey bilinmektedir. Ancak bu eksikliğe rağmen kalan parçalar bile onun önemli bir metin olduğunu göstermektedir. Bu parçalardan en önemlisinde Meliton, Marcus Aurelius'a Hristiyanlığı, Hristiyanların felsefesi olarak tanıtmayı istemiştir. Meliton, böylece Hristiyanlık ve felsefe arasında bir uzlaşmanın mümkün olduğunu düşünmüştür. Söz konusu parça şöyledir: *"Bizim felsefemiz, ilk başta barbarların ortasında doğdu. Sonra senin atan olan Augustus'un büyük hükümdarlığı zamanında senin hükmetttiğin halklarda gelişti. Bu felsefe, imparatorluk için çok hayırlı oldu. Çünkü özellikle o*

devirden sonra Romalıların gücü büyüdü ve parladı. Şimdi bu gücü elinde tutma sırası sana ve senin oğluna geldi. Eğer Augustus ile başlayıp gelişen ve atalarının birçok din arasından seçip onurlandırdıkları felsefeyi korursan bu güç sana ve oğluna yaraşacaktır. İmparatorluğun öğretimizin aynı sırada gelişmesinin ne denli faydalı olduğunu ispatlayan şey, Augustus'un hükümdarlığından beri hiçbir felaketin vuku bulmamasıdır; tam tersine her şey parlak, şanlı ve herkesin dilediğince gerçekleşti. Sadece Neron ve Demitianus, bazı kıskançlara kanıp doktrinimize kara çalmaya çalıştılar. Hristiyanlara karşı muhbirlerin yalanlarının akıl dışı bir uygulamayla yayılması onların suçudur. Oysa senin inançlı ataların onların cahilliklerine çare bulmuşlardı. Sana gelince bu şeyler hakkında bu bakışı onlardan daha çok onayladığın ve duyguların daha insani ve felsefi olduğu için eminim ki senden istediğimiz her şeyi yapacaksın." (Ettienne Gilson, Orta Çağda Felsefe, s.29).

Marcus Aurelius'a yönelik bu istek hiçbir zaman karşılığını bulmayacaktır. Zaten Roma tarihiyle Hristiyanlık arasında kurmuş olduğu bağlar da gerçeği yansıtmamaktadır. Hristiyan inancı, ancak Charlemagne döneminde imparatorluk katında kendisine bir yer edinecektir.

Athenagoras: Ele alacağımız son Yunan kilise babası, Athenagoras'tır. II. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Athenagoras, 177 yılında İmparator Marcus Aurelius'a ve oğluna yönelik olarak yazmış olduğu *"Hristiyanlar İçin Lütuf Dilekçesi"* adlı eseriyle ünlüdür. Marcus Aurelius, Hristiyanlara karşı çok sert davranmıştır. Onları kudurmuş ve cüretkâr olarak gören bu Stoacı imparator, Hristiyanların kendilerini bu âleme ait olmayan bir krallığın vatandaşları saymaları ve Tanrı'nın kulları oldukları şeklindeki söylemlerini kabul etmiyordu. Hristiyanlara yönelik ciddi bir ateizm suçlaması da o dönemde yaygındı. İşte Athenagoras, bu iddiayı yalanlamak maksadıyla yukarıda adı geçen eseri kaleme almıştır.

Athenagoras, eserinde Yunan felsefesine karşı çıkmamış, belirli noktalarda bir uyumun mümkün olabileceğini savunmuştur. Athenagoras'a göre Yunan filozoflarının bazıları tek tanrıcılığı savunmuş ve Hristiyan dogmalarının bir kısmını dile getirmişlerdir. Mesela Platon, teslis (baba, oğul ve kutsal ruhun

aynılığı meselesi) dogmasını önceden görmüştür. Bu, Platon felsefesini savunmuş olduğu anlamında alınmamalıdır. Daha çok söz konusu dogmanın lehine bunu savunur. Dogma, evrensel logos aracılığıyla Yunan filozofları tarafından da fark edilmiştir.

Athenagoras'a göre Tanrı hakkındaki bilgimiz Tanrı'nın kendisinden edinilmelidir. Yani vahiy esastır. Ancak önce vahye baktıktan sonra aklın onu yorumlaması mümkündür. Vahiy böylece akıldan önce gelmektedir. Bu, aklın imanla bütünleşmesinin tek yoludur.

Athenagoras, "logos"un sonsuzluğunu derinlemesine araştırmıştır. O ayrı bir Tanrı değildir. Yaratılış için "logos"un üretilmesi, babanın isteğidir. Ona göre kutsal ruh, babadan südur etmiş ve tıpkı güneş ışınları gibi ona dönmüştür. Athenagoras, dogmaları akıl eşliğinde anlamaya ve doğru yorumlamaya özen göstermiştir. O, deliller aramış ve kendince bulmuştur. Hristiyanlığın temel sorunlarını çok iyi görmüş olan Athenagoras, iman ve aklın uygunluğu meselesini vahye öncelik vermek koşuluyla inancının temeline koymuştur.

2.2. Gnostisizm ve Gnostikler

Gnostisiszm, Hristiyanlıkla felsefenin kaynaşması ya da Hristiyanlığın Helenleşmesi olarak yorumlanmıştır. Ancak daha doğru olan yorum, gnostisizmin oluşturduğu mitolojiyi ve felsefeyi Hristiyanlığa kabul ettirme yönünde bir girişim olduğudur. Gnosis, bilgi ya da marifet olarak tercüme edilebilir. Kastedilense vahiyden hareketle insanı Tanrı'yla bütünleştirecek bir bilgi ya da marifet (gnosis) arayışıdır. Buradaki bilgi, imanı derinleştirmek isteyen bilgi olarak anlaşılmamalıdır. Daha çok imanın yerini almak isteyen bilgidir. Üç önemli gnostik vardır. Bunlar sırasıyla "Markion, Basilide ve Valentin"dir. Şimdi bu üç gnostiğin görüşlerini kısaca inceleyeceğiz.

2.2.1. Markion

Markion, Sinopludur. Kendi öğretisini yaymak için 144'te Roma'da bir tarikat kurmuştur. Bu tarihten önce kendi bölgesindeki başpiskopos tarafından aforoz edilmiştir. Gnostikler, Hristiyanlığa bağlı olduklarını söylemelerine rağmen öğretilerinde onunla uyuşmayan birçok yön de barındırmaktadırlar. Markion, Yahudiliği toptan reddetmiştir ve *Yeni Ahit yani İncil'i Eski Ahit'in yani Tevrat'ın* tamamlayıcısı olarak görmeyi reddetmiştir. *Eski Ahit'teki* Tanrı, düzenlemiş olduğu evrendeki kusurlardan sorumludur. Kendisinin yaratmadığı maddeyi karşısında bulmuş ve kötülüğün temeli olan maddeyi kullanmıştır. *Eski Ahit'in* Tanrısı bir tür Demiurgos'tur ve başarısız olmuştur. Oysa "Yabancı Tanrı" dediği *Yeni Ahit* 'in Tanrı'sı, bu eski Tanrı'dan çok üstündür. İsa'ya kadar bu Tanrı bilinmemekteydi. Yahudilerin Tanrı'sı da İsa onu çağırana kadar bu yabancı Tanrı'yı bilmiyordu. Eski Tanrı adaletçiyken yeni Tanrı ya da yabancı Tanrı bizzat iyiliktir. İsa, insanları zavallılıklarından kurtarmak için bedenlenen ve acı çeken bu merhametli Tanrı'nın kendisinden başkası değildir. Maddenin kötülüğü bedenleşmiş olan Tanrı'nın maddeyi merhametiyle canlandırmasıyla kurtuluş yolunu bulmuştur. Maddenin kötülüğünden kurtulması için Tanrı, insanlara ahlak yoluyla seslenmiştir.

2.2.2. Basilide

Basilide, zengin hayal gücüne sahip birisiydi ve öğretisi hayal gücünün oluşturmuş olduğu varlıklarla doludur. O, her şeyin başlangıcında bulunan varlık olarak bile adlandırılamayan bir Tanrı anlayışını geliştirmiştir. Varlığın üstünde olan bu Tanrı, ancak onu yaratacak güce sahiptir. Tartı bir Panspermia'ya sahiptir. Yani âdeta tohumlarla dolu bir ambarı vardır. Bu tohumlardan Tanrı üç soyu yaratmıştır. İlki, Tanrı'dan fışkıran, ancak kaynaktan uzaklaşmayarak Tanrı'nın hemen yanında yer alan soydur. İkincisi, diğer tohumların arasından çıkan ve kutsal ruhun verdiği kanat ile ancak Tanrı'ya geri dönebilen ağır bir soydur. Sonuncusu da çok daha ağır olan Panspermia içinde kalacak olan soydur. Bu soy, ihtiyaç duyduğu kaynağa gitmek için arınmalıdır. Buradan itibaren

Basilide, Hristiyanlığın teslis dogmasını hatırlatan çok zengin bir Kosmogoni kurmaktadır. Bu Kosmogoni kısaca şöyledir: “Bütün bunlar (yukarıda anlattıklarımız), Tanrı’nın ikamet ettiği üst bir âlemde olup bitmektedir. Katı bir küre (stereoma), bu âlemi evrenin geri kalan kısmından sıkıca ayırmaktadır. Gerçekten de panspermia’nın içinde Tanrı yeni bir varlık yaratmıştır: Büyük Arkhon.” (EttienneGilson, Orta Çağ’da Felsefe, s.38)

Çok güzel ve çok güçlü olan Büyük Arkhon’da bir oğul meydana getirecektir ve bu, Ogdoade’dir. Bu ikisinden de Nous (Akıl), Logos (Söz), Sophia (Bilgelik) ve Dunamis (Kuvve) gibi oğullar meydana gelecektir. Bunlar da iç içe halkalar hâlinde bulunan göğü dolduracak yani 365 göğü dolduracak başka oğullar meydana getirecektir.

2.2.3. Valentin

Valentin, İskenderiye’de ve Roma’da dersler vermiş önemli bir gnostiktir. Valentin, felsefeye en yakın gnostik olarak kabul edilmiştir. O da diğer gnostikler gibi hayal gücünün zenginleştirdiği bir mitoloji-kozmogoni oluşturmuştur. Basilide’nin varlıklarının kimisinin de yer aldığı bu zengin âlemleri Etienne Gilson’un tasvirinden aktarmak istiyoruz: “(Valentin) her şeyin kaynağına ‘yaratılmamış, ölümsüz, anlaşılamaz ve kavranılamaz birliği’ koymaktadır. Adını söyleyelim: Baba veya Dipsiz Engin. Bu eril ilkeye bir de dişil türde ilke eklemek gerekir: Sige (Sessizlik). Engin, yalnızlığı sevmiyordu çünkü aşktı ve aşk da sevecek kimsesi olmayınca aşk olamazdı. Sige ile birleşmesinden akıl (nous) ve doğruluk (aletheia) doğmuştur.” (Ettienne Gilson, Orta Çağ’da Felsefe, s.39).

Engin, sessizlik, akıl ve doğruluk var olan her şeyin kökeni olan ilk dört ilkedir. Valentin, bunların içinde aklın ve doğruluğun logosuna yaşamı doğurduğunu, bunların da insanı ve kiliseyi doğurduğunu söyler. Buna ilk Ogdoade der. Burada ayrıntılarına girmeyeceğimiz tüm bu doğumlar silsilesiyle Valentin, şehveti dizginlemek için doğan İsa’ya kadar gelir. İsa arındırıcıdır ve şehvetten

arındırdığı maddeyle Demiurgos evreni inşa eder. Demiurgos, tüm bu üst âlemden ve orada olup bitenlerden habersiz bir şekilde evreni inşa etmektedir. Demiurgos da kendini yüce Tanrı sanmaktadır. Bu, Eski Ahit'in tanrısıdır. Burada Valentin ile Basilide'nin uyuştuğunu görmekteyiz. Eski Ahit'in tanrısı, yüce Tanrı değildir. O sadece evrenin mimarı ya da sanatçısıdır. Ancak üst âlemden habersiz olduğundan kendini yüce Tanrı sanmaktadır. Eski Ahit'te geçen; "Ben Tanrı'yım ve benden başka Tanrı yoktur." şeklindeki ifade onun yanılgısının dile gelişinden başka bir şey değildir. İncil, yüce Tanrı'nın gerçekte kim olduğunu bildiren asıl metindir.

Sonuç

Bazı Yunan kilise babaları, felsefeyle Hristiyanlık lehine olduğu sürece uzlaşmaya çalışmış; bazılarıysa felsefeye karşı bir tavır almışlardır. Gnostikler ise Hristiyanlık içinde duruyor izlenimi vermelerine rağmen bu öğretide yer almayan pek çok varlığı ve anlayışı Hristiyanlığın içerisine sokmaya çalışmışlarıdır. Oluşturdukları özgün mitoloji ve kozmogoni söylemi, Hristiyanlık açısından kabul edilemez olarak görülen pek çok şey barındırmaktadır. Özellikle Eski Ahit'in tanrısına ilişkin olarak geliştirmiş oldukları düşünceler, kilise tarafından sapkınlık olarak görülmüştür. Platoncu izler taşıyan kosmogonileri Hristiyanlık içerisinde hoşnutsuzluklara ve tartışmalara neden olmuştur. Bir sonraki hafta "İskenderiye Okulu" dersimizin konusunu oluşturacaktır.

Uygulamalar

- Hristiyanlığın Helenleşmesi ne anlama gelmektedir? Araştırınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde, geçen bölümdedeğindiğimiz Yunan kilise babalarından Meliton ve Athenagoras'ın görüşlerini öğrendik. Onların görüşlerinin kısa bir incelemesini yaptıktan sonra Hristiyanlık içinde büyük tartışmalar yaratmış ve sapkın olarak da nitelendirilmiş ancak felsefe ile Hristiyanlığı daha fazla kaynaştırmış Gnostikleri inceledik. Böylece üç önemli Gnostiğin – Markion, Basilide ve Valentin'in görüşlerini de kısaca ele aldık.

3. İSKENDERİYE OKULU

Giriş

Önceki bölümlerde başlamış olduğumuz kilise babalarının düşüncelerinin incelenmesine bu bölümde İskenderiye Okulu'nun önemli iki kilise babasını inceleyerek devam edeceğiz. Bu kilise babaları, İskenderiyeli Klement ve Origenes'tir. Bu iki kilise babasını da Gnostikler içinde sayan kimi felsefe tarihçileri vardır. Ancak biz burada onları İskenderiye Okulu başlığı altında ele almayı yeğliyoruz. Klement ve Origenes, felsefeyle sıkı bağlar kurmuş, Hristiyanlıkla ilgili temel sorunları başarıyla kavramış ve bunlara çözüm yolları aramış dikkate değer isimlerdir. Özellikle de Origenes, bu dönemin tarihini yazanlar tarafından diğerlerinden üstün ve yetkin bir düşünür olarak da değerlendirilmiştir.

İskenderiye şehri, üçüncü yüzyıl süresince dinsel ve felsefi hareketlerin merkezi hâline gelmiştir. Yahudi, Pagan ve Mısır kaynaklı inançların yanı sıra Hristiyan inançları da özellikle buraya gelen kimi gnostikler aracılığıyla İskenderiye'de varlığını sürdürmüştür. Bir önceki hafta ele aldığımız gnostiklerden Basilide ve Valentin, burada dersler vermiştir. 190 yılına doğru İskenderiye'de Pantene, Hristiyan bir okul kurmuştur. İşte bu okulda yetişen ve Pantene'nin de öğrencisi olan İskenderiyeli Klement, İskenderiye Okulu'nun ilk büyük kilise babasıdır. Hocası herhangi bir eser kaleme almadığından biz sadece Klement'i bu okulun kurucusu saymak durumundayız. Klement'in dışında okulun bir diğer önemli ismi ise yine Klement'in de öğrencisi olmuş Origenes'tir. Böylece burada bu iki önemli kilise babasının düşüncelerini kısa biçimde ele almaya çalışacağız

3.1. İskenderiyeli Klement

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Klement, Hristiyan bir okul kurmuş olan Pantene'nin öğrencisi olmuştur. 150 yılına doğru doğmuş olan Klement, 215 yılına doğru vefat etmiştir. İskenderiye Okulu'nda hocasından sonra da ders veren Klement, bu şehri Hristiyanlara karşı artan şiddet sonucunda terk etmek zorunda kalarak Kayseri'ye sığındı. Burada iki eseri özel bir önem taşımaktadır. Bunlardan biri *"Protreptikos"* kısa adıyla anılan *"Yunanlılara Öğüt Söylevi"* , diğeriyse *"Pedagog"* yani *"Eğitmen"* adlı eseridir.

Klement, daha önce incelediğimiz Justinus'un düşüncelerinin geliştirilmiş bir hâlini bize sunmaktadır. Klement, paganları putperestlikten kurtarma isteğiyle, tek olan Tanrı'yı kabul etmeye davet etmektedir. Klement döneminde zaten Yunanlıların kendi içinde de bunu fark etmiş olan Yunan filozofları vardır. Yani pagan inançlarının saçmalığını görmüş olan filozoflar var olmuştur. Ancak Tanrı'nın vahyi, filozofların düşüncelerinde değil, peygamberlerin sözünde mevcuttur. Klement, Pedagog adlı eserinde Hristiyanlığa girmiş olan kimselerin eğitimi üzerine düşüncelerini açıklamıştır. Ona göre bu iş, pedagogun yani

eğitmenin işidir. Eğitmen ise logostur. Logos, insanların günahlarını sınırlandırmada pedagog görevini üstlenmiştir. Logos, bütün insanların pedagogudur. Klement, kurtuluş anlayışında ayırım yapmamıştır. Vaftiz olduktan sonra tüm Hristiyanlar kurtuluş için eşit durumda bulunmaktadırlar. Bu anlayışı savunurken Klement *İncil'*e başvurmuştur. *Aziz Yuhanna* 'da şöyle geçer: *"Babamın iradesi şudur: Oğlu görüp ona iman eden herkesin ebedî hayatı olsun ve ben onu son günde kıyam ettireceğim." (* İncil,Yuhanna VI:40).

Klement, daha önceki dersimizde ele aldığımız Markion'un Demiurgos ve yabancı Tanrı ayırımında yapmış olduğu iki tanrı anlayışını kabul etmemektedir. Markion'un tersine iyilik ve adalet iki tanrının değil, tek bir tanrının sıfatıdır ve iyilik adaletten ayrılmamalıdır. Logos, Hristiyanı dine sokar ve eğitir. Gerekirse bu amaç uğruna sert disiplin ve ceza yöntemlerine de başvurur.

Klement, felsefenin kendi içinde aslında iyi olduğunu savunmuştur. Çünkü Tanrı, felsefeye izin vermiştir. *Eski Ahit'*te yazılanlar bunun delilidir. Tanrı, düşünceli ve bilge ruhlu insanlardan ve onları bilgelikle donatmış olduğundan söz eder. Burada Klement'in *Yeni Ahit* yanında *Eski Ahit'*i de benimsemiş olduğunu görüyoruz. Nitekim *Yeni Ahit* ona göre *Eski Ahit'*i ortadan kaldırmamış fakat tamamlamıştır.Ona göre Tanrı; Yahudilere yasa, Yunanlılara felsefe ve Hristiyanlara da iman vermiştir. O hâlde İsa'ya inanmak, felsefeyi reddetmek anlamına gelmemektedir. Ona göre felsefe ve iman ortak köklere sahiptir. İnsanı hayvanlardan farklı kılan, aklı ve bilme yeteneğidir. Bu akıl ve bilme yetisi, eyleme döküldüğünde sanat adını almaktadır. Bu aynı akıl dindarlığa ulaşır ve logosa inanır ve onun emirlerine itaat eder. Akıl ya da bilim, eylem ya da sanat hikmetin parçaları olarak dindarlığın da esasını oluştururlar. Önemli olan bunları birliğe götüren hikmettir ve bu imandan başka bir şey değildir.

3.2. Origenes

Plotinus gibi Ammonios Saccas'ın öğrencisi olan Origenes, aynı zamanda İskenderiyeli Klement'in de öğrencisi olmuştur. Orta Çağ felsefe tarihini inceleyen araştırmacıların ortak kanısı Origenes'in şimdiye kadar ele aldığımız kilise babalarının hepsini aşan bir derinliğe ve bilgiye sahip olduğu yönündedir. Öğretisinin parlaklığı, pek çok öğrenci toplamasına sebep olmuştur. Decius'un Hristiyanlara yönelik zulmünden ağır bir şekilde payını almış, 250 yılından 253 yılına kadar zindanda kalmış ve işkence edilerek 253 yılında öldürülmüştür. Pek çok eser yazmış olmasına rağmen bunların çoğu kaybolmuştur. Bugün elimizde iki eseri bulunmaktadır. Biri "Contra Celsum" (Celsum'a Karşı) adını taşır, diğeri ise "İlkelere Dair" başlığını taşımaktadır.

Origenes, iman etmiş olanlara seslendiği gibi sıradan filozoflara ve sapkınlar ile inançsızlara da seslenmiştir. Öncelikle Hristiyanlara hitap etmiş olmasına rağmen inançsızlara da seslenmektedir. Ona göre tüm Hristiyanlar, aynı şeylere ancak farklı tarzlarda inanmaktadırlar. O, tüm bu görüşlerinde kurtarılacaklar arasında farklar ortaya koyarak seçkinci bir anlayış ileri sürer. Metinlerin manevi anlamlarına ulaşabilen ve üstün bir düşünmeyle *İlahi Yasa* 'da dile gelen sonsuz mutluluğu fark eden diğerlerine göre daha yetkin ve mükemmel olan Hristiyanlar, onun için çok daha önemlidir. Bu, cahillerin kurtulma şansları olmadığı anlamında alınmamalıdır. İman, bunlar için de bir kurtulma şansı barındırmaktadır.

Tanrı bir ve mükemmeldir. Madde dışı bir doğadadır. İnsan, O'nu tam olarak kavramaktan ve tasarlamaktan uzaktır. Çünkü O'nun doğası, insanlar gibi maddenin içine hapsolmuş değildir. O'nun özü maddeye bağımlı olmadığından bizim doğamızı kat kat aşmaktadır.

Origenes teslis dogması hakkında önemli düşünceler ileri sürmüştür. Ona göre logos ve kutsal ruh, babaya bağımlıdır. Ancak öte yandan o, logosun babayla birlikte ezelden beri var olduğunu da savunmuştur. Ancak yaratılış söz konusu olduğunda logos, ona göre babadan aşağı bir konumda yer almalıdır.

Tanrı, dünyayı logos aracılığıyla hiçten var etmiştir. Tanrı'nın başta yani evreni yaratmadan önce hiçbir şey yapmadığına ilişkin görüş ona göre bir saçmalıktır. Gücünü kullanmayan kudretli değildir. Yine Tanrı'nın evreni yaratmaya başlaması sonucu oluşan değişim, onun değişmez bir doğaya sahip olduğu düşüncesiyle bağdaşmamaktadır. Tanrı, her şeyi belirli ölçülerle ve sayılarla yapmıştır. *Eski Ahit* , dünyanın yaratılmasında bir başlangıç varmış gibi ifadeler içerse de bu sadece retorik olarak doğru kabul edilmelidir. Bizim dünyamız ilk olmadığı gibi son da değildir. Tanrı ondan öncede sayısız âlemler var etmiştir. Ondan sonra da sayısız âlemler var edecektir. Tanrı'nın yaratma gücüne bir sınır koymak, onun doğasına aykırı düşünmek anlamına gelecektir.

Babanın içinde olan logos, babanın ne olduğunu tam olarak bilmektedir. Tanrı özgür ve tinsel bir varlık olduğundan onun yarattıkları da özgür ve tinseldirler. Tanrı'nın iyiliğinin eseri olan ruhlar, kendi içlerinde eşit bir şekilde yaratılmışlardır ve Tanrı onlara özgürlük vermiştir. Bu özgür iradeyle ruhların bazıları ona bağlanırken bazıları da ona bağlanmamış ve inançsız olmuşlardır. Böylece sadakat ve günah dereceleri ruhların hiyerarşisini kuran unsurlar olmuştur. En yüksek derecede melekler hiyerarşisi vardır. İnsan ruhlarıysa ilk günahtan dolayı bedende tutsaktırlar. Tüm varlıklar özgür iradeleri sonucu seçtikleri yerde bulunacaklardır. İnsan ruhları tutsak oldukları bedenle mücadele ederek ilk hâllerine dönme şansına sahiptirler.

Origenes'e göre özgürlük kötülüğe de yol açmıştır. Ancak iyiliğin vazgeçilmez koşulu da olduğu için bir zorunluluk olmaktadır. İsa'nın kendisini feda etmiş olması, insanı olduğu gibi melekleri ve evreni de kurtaracak olan şeydir. Origenes, evreni kötü bir maddeyi işleyen bir Demiurgos'un eseri olarak görmemiştir. Tanrı mutlak iyi olduğundan her şeyi ve maddeyi de kendisi yaratmıştır. İnsanın bedeni de sadece onun hapishanesi değil, aynı zamanda yükselme aracıdır. Ona göre nihayetinde her şey İsa'ya ve onun aracılığıyla Baba Tanrı'ya itaat edecek ve kurtuluşa erişecektir. Böylece yaratılıştaki ilk düzene tekrar dönülmüş olunacaktır.

Parçalanan dünyamızın parçalarını kullanarak Tanrı yeni âlemler yaratacaktır. Bu sonsuzca böyle devam edecektir. Hepsinin bir tarihi olacak ve kaderleri özgür iradelerine bağlı olacaktır. Burada İsa hiçbir zaman tamamlayamayacağı bir kurtuluş hareketine devamlı başlamak gibi bir yükümlülüğe sahiptir. Bu sonsuz hareket, iyiliğin zaferinin tarihi olarak görülmesine rağmen içerisinde kimi zor sorunlar da barındırmaktadır. Bir gün kötülüğün iyilik tarafından yok edileceğine inanan Origenes'in bu sonu sonsuz hareket içinde nereye koyduğu tam net değildir.

Sonuç

İskenderiye Okulu'nun iki önemli adı olan Klement ve Origenes, felsefeye ilişkin ılımlı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Teslis ve yaratılış sorununu derinlemesine inceleyen bu iki büyük kilise babası, Eski Ahit'i de dışlamadan onun tamamlayıcısı saydıkları Yeni Ahit'in dogmalarını derinleştirmeye ve zenginleştirmeye çalışmışlardır. Özellikle Origenes, kötülük sorunu ve özgür irade sorunlarına değinerek daha sonra teolojinin ve felsefenin temel tartışmalarından olacak olan bu sorunlara ilgi çekici çözüm önerilerinde bulunmuştur. Burada Yunan kilise babalarını incelemeye böylece son veriyoruz. Bir sonraki hafta bazı Latin kilise babalarının görüşlerini inceleyerek Patristik felsefe bahsine son noktayı koyacağız.

Uygulamalar

- İskenderiye Okulu'na mensup düşünürlerin "kötülük sorunu" ve "özgürlük sorununa" yaklaşımlarını araştırınız.

Bölüm Özeti

Önceki bölümlerde öğrendiğimiz kilise babalarının düşüncelerinin incelenmesine bu bölümde İskenderiye Okulu'nun önemli iki kilise babasını inceleyerek devam ettik. Bu kilise babaları İskenderiyeli Klement ve Origenes'tir. Klement ve Origenes, felsefeyle sıkı bağlar kurmuş, Hristiyanlıkla ilgili temel sorunları başarıyla kavramış ve bunlara çözüm yolları aramış dikkate değer isimlerdir. Özellikle de Origenes, bu dönemin tarihini yazanlar tarafından diğerlerinden üstün ve yetkin bir düşünür olarak da değerlendirilmiştir.

4. LATİN KİLİSE BABALARI

Giriş

Bu haftaki dersimizi iki önemli Latin kilise babasına ayırıyoruz. Bunlar sırasıyla Tertullianus ve Aziz Ambrosius'tur. Tertullianus, Latince yazan ilk kilise babasıdır. Keskin dönüşler yapabilen kişiliğiyle Tertullianus, sivri bir dille önce felsefe sonra da Hristiyanlık aleyhine eleştirirler yapmıştır. Bu açıdan onun düşüncelerini ve kişiliğini incelemek her zaman araştırmacılara ilgi çekici gelmiştir. Diğer Latin kilise kabası Ambrosius, Augustinus'u etkilemiş dikkat çekici bir yorumcudur. Aşağıda onun ahlak temelli yorumlarının kısa bir sergilemesini yapma görevini üstlendik.

Yunan kilise babaları, Yunan dilinde yazmış ve genellikle de bu dilde konuşmuş insanlardı. II. yüzyılın sonları ile III. yüzyılın başlarında Roma'da artık Latince

yazan ve konuşan kilise babalarının ortaya çıktığını görüyoruz. Augustinus'tan önce birçok Latin kilise babası olmasına rağmen biz burada onlardan sadece ikisini incelemeyi üstleneceğiz. Bunlardan biri kilise babaları tarihi içinde ilginç kişiliği, felsefeye karşı sert tavrı ve retoriğiyle öne çıkan Tertullianus; diğeriyse Augustinus'un hocası olan ve onun Hristiyanlığa girmesinde etkili olan Aziz Ambrosius'tur.

4.1. Tertullianus

Latince savunma yazan ilk ve en büyük kilise babası olarak kabul edilen Tertullianus, Afrikalıdır. Kartaca'da 160 yılına doğru doğmuş olan Tertullianus, Orta Çağ felsefesi tarihçileri tarafından düşüncesinin bazı yönleriyle Tatianus'a benzetilmektedir. Felsefeye karşı radikal bir şekilde muhalif olan Tertullianus, 190 yılına doğru Hristiyan dinin girmiştir. Asıl ilginç olansa Tertullianus'un öğretisinin felsefe karşıtlığına rağmen materyalist ve Stoacı olarak görülmesidir. Bu onun kişilik yapısıyla ilgili bir durum olarak değerlendirilmiştir. Nitekim daha sonra Montanism denen bir akımın taraftarı olmaya başlamış ve bu seferde Hristiyanlığı sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu öğretiden de uzaklaşınca kendine özgü bir öğreti geliştirmiş ve bir tarikat kurmuştur.Tertullianus; "Apologeticum", "Heretiklerin Hükümleri" ve "Ruh Üzerine" başlıklı eserler kaleme almıştır.

Terullianus'a göre kutsal kitapları yorumlama hakkı sadece Hristiyan olanlara aittir. Gnostikler ve filozoflar sapkın olduklarından bu hakka sahip değillerdir. Hristiyan için seçim ve yargılama hakkı yoktur. Onun yapması gereken inancı olduğu gibi kabul etmek ve tartışmamaktır. Çünkü ona göre kurtarıcı İsa'nın sözüyle Hristiyan olunur, başkalarının sözüyle değil. İman, her Hristiyan için bir regulafideidir; uyulması zorunlu katı kurallar bütünüdür. Hristiyan olanın başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Gnostik tarikatların sapkınlıklarının ve çoğalmalarının nedeni filozoflardır. Peygamberler, Hristiyanların atalarıdır ve filozoflar da sapkın mezheplerin atalarıdır. En sıradan bir imanlı Hristiyan, Tanrı'yı bilirken filozofların en büyüğü olan Platon, Tanrı'yı bilmenin ve onu keşfetmenin zor

olduğunu söylemektedir. Filozofların Hristiyan inancına benzer şeyler söylemiş olmaları sadece bir tesadüftür. Tertullianus Hristiyanlığı bir tür akılcılık karşıtlığına dönüştürmüştür. Dogmaların bazılarının akla uygun olmadığı ve kavranamayacağı doğrudur.Tertullianus *İsa'nın Bedeni* adlı eserinde şöyle der: *"Tanrı'nın oğlu çarmıha gerildi. Bundan utanmıyorum, çünkü utanmak gerekiyor ve Tanrı'nın oğlunun ölmüş olması, inanabileceğimiz bir şeydir, çünkü aptalca bir şeydir. Ve gömüldükten sonra dirileceği ise kesindir, çünkü bu imkânsızdır."* Bu tuhaf söylem, ona atfedilmiş olan "Credoquiaabsurdum" (Saçma olduğu için inanıyorum.) ifadesi ışığında ancak anlaşılır hâle gelebilmektedir. Bu, daha sonra birçok taraftar bulmuş özgün bir düşüncedir.

Tüm bu söylenenlere eklenmesi gereken bir diğer tuhaflık ise yukarıda ifade ettiğimiz gibi onun nefs ve Tanrı hakkında materyalist ve Stoacı bir anlayışı savunmuş olmasıdır. Nefs ona göre hava gibi ince ve uçucu, üç boyutlu bir cisimdir. O bir tözdür ve gerçektir ve gerçek olan her şey de maddidir. Âdem'den itibaren kalıtımla geçerek çoğalma öğretisini savunan Tertullianusnefs, nefs için içteki insan belirlemesini yapar. Beden ise dıştaki insan ya da içteki insanın örtüsüdür. Nefs kendine has organlara sahiptir. O, babadan ayrılmış bir daldır. Bu yüzden her insan babadan gelen nefs ile Hristiyan nefsine sahiptir. Bu, Tanrı'ya ulaşmak için dikkate değer bir yol olarak görülmüş ve Tanrı'ya kendiliğinden yapılan bir çağrı bu anlayışa dayandırılmıştır.

Tertullianus'a göre var olan her şey bir cisme sahiptir. Tanrı da var olduğuna göre o da cisimlidir. Bütün cisimlerin en incesi ve parlağıdır. O kadar parlaktır ki bu onu görmemizi engeller. Bu yüzden onu cisimsiz sanırız. Tanrı kendinden bir tinsel töz yaratmıştır ki o da logostur. Işınlar Güneş için ne ise logos da Tanrı için odur. Güneşin ışınları logos, Güneş ise Tanrı'dır. Logos, babadan saçılmış olan ışıktır. Baba, ışıkların kaynağıdır ve tüm ışınlardan üstündür. Tanrı evreni yoktan yaratmıştır. Ancak logos; onu yaratma, biçimlendirme ve yönetme nedenidir. Kutsal ruh da babanın birliğini yok etmeden logos gibi ona eklenmektedir.

4.2. Aziz Ambrosius

Augustinus'un Hristiyanlığa geçmesine vesile olan en önemli isimlerden biri kuşkusuz Aziz Ambrosius'tur. 333 yılında doğan Ambrosius, Yunanca biliyordu ve Origenes ile Yahudi Philon'un eserlerini okumuştu. 397 yılında hayata gözlerini yumduğunda arkasında "De Fide" (İnanç Üzerine) ve "De Incarnatione" (Tanrı'nın Bedenlenişi Üzerine) gibi temel sayılan eserlerini bırakmıştır.

Ambrosius, felsefeyi Hristiyanlıktan uzak tutmak isteyen ve filozoflara olumlu bakmayan bir kilise babasıydı. Özellikle onları diyalektik yöntemleri kullandıkları için suçluyordu. Buna rağmen felsefeye karşı çıkan daha önce sözünü etmiş olduğumuz diğer kilise babaları gibi o da eserlerinde felsefeyle ilgili pek çok düşünce barındırmıştır. Nitekim Yeni Platoncu kavramlar onun felsefesinde kendisine bir hayli yer bulmuşlardır. Kutsal kitapta geçen Tanrı'nın söylediği *"Ben varım, olanım."* (Ego sumquisum) dile getirişini ontolojik bir anlayışla yorumlamıştır. Latince essentiateriminin Tanrı'ya uygun bir var oluşu dile getirmesinin sebebini Yunancada ousia terimiyle aynı anlama gelmesine bağlamış ve bu iki terimin doğru çevirisi ve yorumunun *daima var olan* olması gerektiğini savunmuştur. Bu düşünce, daha sonra Augustinus tarafından da işlenmiştir.

Ambrosius, ahlak vazeden bir kilise babası olarak ün yapmıştır. Cicero'nun "DeOfficiis" (Görevler Üzerine) adlı eserinden etkilenerek yazdığı "Rahiplerin Görevleri Üzerine" adlı eserinde insanın Tanrı'ya karşı görevlerini ahlaki bakımdan değerlendirmiş ve yorumlamıştır. Ayrıca "Hexaemeron" adlı bir eseri de Aziz Basili'nin düşüncelerinin izlerini taşımaktadır.

Ambrosius'un en dikkate değer yanlarından biriside kutsal metinleri alegorileştirerek yorumlama anlayışıdır. Bu tür bir yorumlama tarzını kullanarak örneğin; Tevrat'ta geçen yılan ile Âdem ve Havva arasında geçen öyküyü şöyle

alegorileştirmiştir: Yılan, hazzı simgeler ve Havva şehvetin bir sembolüdür. Âdem ise duyuları aracılığıyla kandırılan aklı temsil etmektedir. Görüldüğü gibi ahlaksal kavramlarla öyküyü yorumlama denemesidir bu.

Ambrosius'a göre kutsal kitapta geçen yeryüzü cenneti ifadesi yeryüzünde bir yerin işareti olarak alınmamalıdır. Bu, ruhumuzun yönetici bölümüne işaret etmektedir ve yine kutsal kitapta geçen söz konusu yeryüzünü sulayan ırmaklarda Tanrı'nın lütfu ve erdemleridir. Cehennem ateşi bir yerdeki ateş değil, ruhlarımızda günahın meydana getirmiş olduğu ıstıraplardır. Ruhlarımızı kemiren solucan ise günahkârın vicdanını kemiren pişmanlıktan başka bir şey değildir.

Sonuç

Latin kilise babalarından Tertullianus ve Ambrosius, felsefe karşısında aldıkları reddedici tutumla kendilerini göstermişlerdir. Ancak bu onların öğretisinde felsefenin izlerini bulmamıza engel değildir. Tertullianus, saçma olana inanmayı vazeden tuhaf materyalist öğretisiyle ilgi çekici bir kişilik olarak tarihe geçmiştir. Augustinus'un hocası olan Ambrosius ise her şeyi ahlaksal kavramlar aracılığıyla yorumlamak isteyen tavrı ve kutsal metinlerde bulduğu yeni Platoncu izleri takip etme özelliğiyle sivrilmiştir.

Uygulamalar

- Latin kilise babalarının felsefeye karşı olumsuz bir duruşa sahip olmalarının sebeplerini açıklayınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümdeki dersimizi iki önemli Latin kilise babasına ayırdık. Bunlar Tertullianus ve Aziz Ambrosius'tur. Tertullianus, Latince yazan ilk kilise babasıdır. Keskin dönüşler yapabilen kişiliğiyle Tertullianus, sivri bir dille önce felsefe sonra da Hristiyanlık aleyhine eleştirirler yapmıştır. Bu açıdan onun düşüncelerini ve kişiliğini incelemek her zaman araştırmacılara ilgi çekici gelmiştir. Diğer Latin kilise kabası Ambrosius, Augustinus'u da etkilemiş olan dikkat çekici bir yorumcudur.

5. PATRİSTİK DÖNEM SONRASI FELSEFİ GELİŞMELER

Giriş

Bu bölümde Orta Çağ felsefesinde Patristik Dönem'in ardından gelen gelişmeler ele alınacaktır. Dönemin felsefede kaynaklarını devşirmiş olduğu Antik Çağ'a da başvurarak geliştirilmiş olan felsefelerin zenginliği genel hatlarıyla gösterilmeye çalışılacaktır.

5.1. Augustinus Dönemi’nde Orta Çağ’ın Eğitim Sistemi ve Skolastik Felsefenin Kaynakları

Orta Çağ felsefesi Patristik ve Skolastik olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Önceki haftalarda Patristik dönemin en önemli kilise babalarının görüşlerini inceledik. MS I.-IV. yüzyıllar yani kilise babalarının pagan inançlara karşı apologyalar(savunmalar) yazmış olduğu bu dönem, Augustinus ile birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Bazı felsefe tarihçileri Orta Çağ’ın tamamını Skolastik Dönem olarak adlandırsalar da biz Augustinus ile başlayan dönemi başlangıç olarak kabul edip bundan sonra Ockhamlı William’a kadar olan sürece bu adı vermeyi uygun görüyoruz. Bu dönemden öncesini de zaten Patristik Dönem olarak adlandırıp incelemiştik. Aslında Skolastik Dönem, genel hatlarıyla ele alınırsa Aristotelesçi felsefenin bir uydusu niteliğini taşıyan, imanı akılla kanıtlama yolunu bıkıp usanmadan deneyen güçlü felsefelerin ve filozofların boy vermiş olduğu modern felsefenin ana kaynaklarının aktarıcısı durumunda görünen bir dönemdir. Bu dönem felsefelerinin en belirgin özelliklerinden biri, Antik felsefeyi özümseyerek onu Hristiyan dinin dogmalarıyla uyum içine sokmaya çalışan görkemli bir entelektüeller dönemi olmasıdır. Dönemin karakteristik özelliği, teoloji temelli bir felsefe geliştirmiş olmasıdır. Tevrat ve İncil, bu dünyayı bu dünyada üretilmiş metinleri anlamanın ve yorumlamanın asli kaynaklarıdır. Hristiyanlık bu dönemde felsefenin daima koruduğu yaşama üslubunu ve düşünme tutumunu oluşturmuştur. Augustinus’un içinde yetişmiş olduğu dönemle birlikte eğitim kurumları ve eğitim sistemi de dönemin düşünürleri üzerinde ciddi bir biçimde belirleyici olmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren dünya, üniversitelerin görkemli bir biçimde tarih sahnesine çıktığını görecektir. Oxford ve Paris Üniversitesi öne çıkan öğretim kurumlarıdır. Felsefe sadece bu üniversitelerde değil manastırlarda da varlığını sürdürmüştür.

Orta Çağ’da kilise ve çevresi, kültürün üretildiği kaynak noktalarından en önemlisi durumundadır. Aynı zamanda din adamı olan filozoflar, bu çağın felsefesinin önderleridir. Orta Çağ’da felsefe, teolojinin hizmetçisi olarak görülmüştür. İmanın akla üstünlüğü kutsal kitaptaki “düşüş” öyküsüyle yani ilk günah yüzünden düşmüş olan insanın kendi başına hakikate ulaşamayacağı düşüncesiyle temellendirilmiştir. Hristiyan filozoflar, dinsel inançlarına

felsefeden bir temel arama ve bu inançları felsefi kılma kaygısı içinde Antik Dönem'in kaynaklarına başvurmuştur. Platon, Aristoteles ve Plotinus en önemli kaynaklar olarak kabul edilmişlerdir. Eski Yunan kaynaklarını özümseme çabasında Orta Çağ, dikkate değer bir başarı kazanmıştır. Orta Çağ, felsefede kaynak aktarmanın çok ötesinde bir işlevi yerine getirmiştir.

Orta Çağ'da eğitim kurumları öncelikle "septemartesliberales" denilen "yedi özgür sanat"ın öğretilmesini temele alıyordu. Bu sanatlar, Quadrivium (dörtlü) ve Trivium (üçlü) olmak üzere bölümlenmişlerdi. Quadrivium; aritmetik, geometri, astronomi ve müzikten oluşuyordu. Trivium ise gramer, diyalektik ve retorik öğretiminden oluşuyordu. Quadrivium, matematik ağırlıklı bilimleri temele alırken Trivium mantık ve dil üzerine çalışmaları temele alıyordu. Bu öğretim biçiminin gelişmesinde Augustinus'un büyük katkısı olmuştur. Kendisi de bu tür bir eğitimden geçmiş olan Augustinus, bu derslere çok büyük bir önem veriyordu. Böylece Platoncu ve Aristotelesçi etki, bu derslerin içeriğinde kendisini gösteriyordu.

Platoncu etki, ilk olarak Yeni Platonculuk üzerinden kilise babalarının ve özellikle de Skolastik felsefenin en büyük filozoflarından Augustinus'un üzerinde etkisini göstermiştir. Augustinus, Platon'un eserlerinin yanı sıra Plotinus ile de tanışıktı. Plotinus, Platoncu idealizmi mistik doğrultuda ve ontoloji açısından geliştirmiş çok önemli bir filozoftur. "Enneades" yani "Dokuzluklar" adlı eseri Orta Çağ felsefesinin ve Hristiyan inancının biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Plotinus'un öğrencisi Porphyrios ise özellikle Aristoteles'in kategorilerine giriş niteliğinde yazmış olduğu *"Isagoge"* adlı eseriyle Orta Çağ skolastik felsefesinde çok önemli bir yer işgal eden tümeller tartışmasının başlamasına vesile olmuştur. Varlık sorunu açısından da son derece önemli olan bu iki kaynağı burada genel hatlarıyla ve kısaca inceleyeceğiz.

5.2. Plotinus

Plotinus, öğrencisinin bildirdiğine göre Mısır'da Lykopolis'te doğmuştur. Ammonius Sakkas'ın derslerini izlemiş ve ondan etkilenmiştir. Her biri dokuz alt bölümden oluşan altı bölüm hâlinde öğrencisi tarafından düzenlenmiş olan eseri *"Enneades"* yani *"Dokuzluklar"* , Platon'un "Bir"inin süduru (emanatio) yani taşması, açılması hatta âdeta fışkırmasının basamaklarının tasvirini içerir. "Bir"; akılla kavranamaz, anlaşılamaz, hakkında konuşulamaz. varlığa ve zamana aşkındır yani onların ötesindedir. "Bir" buna rağmen varlığın nedenidir. "Bir", nous yani akıl değildir. Ruh da değildir. Bir doğa ve madde de değildir. Hiçbir şeye yönelmeyen "Bir"e her şey yönelir. "Bir" ile ilişki ancak bir extasis hâliyle yani esirme kendinden geçerek onunla bir olma hâliyle mümkündür.

"Bir", kendinden taşarak nous'u oluşturur. Nous nedenini yani "Bir"i temaşa eder (theoria). Nous, "Bir"i temaşa ederek kendisini tamamlar. Nous, içinde ideaları barındırarak çokluğu oluşturur. Nous, kendinden bir şey yitirmeden ruhu oluşturur. Ruh nous'u temaşa ederek tüm var olanlara yaşam veren güç olur. Nous ile dünya arasında yaşam veren güçtür. Ruhun altında kalan alan ise bilinçten yoksundur. Bu doğadır, ancak ruh onu işlemektedir. Doğa bilmez, algılamaz. Doğanın işi üretmektir. Doğa, ruhun parçasıdır. Ruhun etkinliği taşmasında zamana yer açar. En aşağıda madde (hyle) vardır. Duyulur dünya, maddi dünyadır. Madde kötüdür. Zaman içindedir.

Çok kabataslak bir biçimde dile getirdiğimiz Plotinus felsefesi, özellikle Augustinus üzerinde derin bir etki yapmış ve onun bu öğretiyle Hristiyan inançları arasında bağlantı kurmasını sağlamıştır. Yeni Platonculuk, Orta Çağ üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmuştur.

5.3. Isagoge ve Tümeller Tartışması

Orta Çağ felsefesinde, en önemli tartışmalardan birisi de tümeller tartışmasıdır. Bu tartışmanın başlatıcısı olarak Plotinus'un öğrencisi Porphyrios'un yazmış olduğu "Isagoge" adlı eseri gösterilir. Porphyrios, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu eseri Aristoteles'in kategorilerinin açıklanması amacıyla bir giriş olarak kaleme almıştır. Ancak eserinin önsözünde ortaya atmış olduğu düşünceler, Orta Çağda sürüp giden tümeller tartışmasının tetikleyicisi olmuştur. Chrysaorios adlı birisine hitaben yazmış olduğu söz konusu pasaj şöyledir: *"Chrysaorios, Aristoteles'in Kategoriler öğretisini öğrenmek için cinsin, ayrımın, türün, özelliğin ve ilineğin ne olduğunu bilmek zorunludur. Bu bilgi, tanım vermede ve genel olarak da kuramları çok yararlı olan bölme ve tanıtlama ile ilgili her şey konusunda gereklidir. Bu konuda sana çok kısa bir açıklama yapacağım ve az sözcükle bir giriş niteliğinde olmak üzere eski filozofların bu konuda söylediklerini pek derinlemesine araştırmaya yönelmeden ve daha yalın olanlara sadece şöyle bir dokunarak gözden geçirmeyi deneyeceğim. İlkin cinsleri, türleri ilgilendiren şeylerde bunların kalıcı tözsel gerçeklikler olup olmadığından ya da zihnin yalın kavramları olup olmadığından bahsedeceğim. Tözsel gerçeklikler olduğu kabul edildiğinde cisimli mi yoksa cisimsiz mi olduğunu, son olarak da onların ayrı ya da duyulur şeylerde ve onlara göre var olup olmadığını bilme konusunda söz etmekten kaçınacağım: Burada çok başka ve çok daha geniş bir araştırma isteyen bir sorun vardır. Burada sana eskilerin ve onlar arasında özellikle Gezimciler'in (Peripatetikler) bu son noktalar üzerinde daha akla uygun şeyler tasarladıklarını ve benim incelemeyi istediğim şeyler hakkında düşündüklerini göstermeye çalışacağım."* (Isagoge, Porphyrios, 1-15).

Cins ve tür kavramları tümel kavramlardır. *"Bunlar gerçek midir ya da var mıdır, varlarsa cisimli mi ya da cisimsiz midirler?"* türünden sorulara cevap arayan Orta Çağ filozofları, gerçekçilik (realism), kavramcılık (conceptualism) ve adcılık (nominalism)gibi akımlara ayrılmışlardır. Özellikle Aristoteles çizgisindeki filozoflar, kendi aralarında yorum farklarıyla kavramcı ya da adcı olurlarken Platon çizgisindeki filozoflar, gerçekçiliği savunmuşlardır. Yine özellikle Fransisken tarikatına mensup olan filozoflar, kavramcı olmaya ve özellikle de adcılığa yakınken Dominiken olanlar, kavramcı ya da gerçekçiliği savunmuş adcılığı şiddetle reddetmişlerdir.

Tümeller tartışması; varlık, dil, bilgi ve mantık sorunlarının iç içe geçtiği bir tartışmadır. Gerçekçiler açısından tümel kavramlar kendi başına bir gerçeklik alanını oluşturmaktadırlar. Bu düşünceyi savunan filozoflara göre tümeller (formlar), anteremdir yani şeylerin varlığından önce gelirler. Bu görüş, Platon'un idea anlayışının bir versiyonudur. Burada Platoncu anlayışın Orta Çağ'ın önemli birçok filozofunda egemen olduğu kolaylıkla görülmektedir. Kavramcılar ise tümellerin ya da formların "in re" olduğunu savunurlar. Bununla nesneye formun içkin olduğunu ve tümel kavramların soyutlamalar olduklarını söylemek isterler ki bu Aristotelesçi anlayıştır. Adcılar ise "secundumrem anlayışını savunurlar ki bu da tümellerin şeylerin varlığından sonra geldiğini, Roscelinus'un ifadesiyle onların flatusvocis yani bir solukluk nefesten ibaret olduğunu söylemektir. Bu, tek tek var olanların dışında tümellerin boş ve anlamsız sözlerden başka bir şey olmadıkları anlamına gelmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri bazen filozofların gerçekçi, kavramcı ya da adcı oluşun ilişkili olunan alana göre aynı filozofta farklılıklar da gösterebileceğidir. Bununla şunu demek istiyoruz: Mesela Abelardus, felsefi açıdan bir gerçekçi ancak mantıksal açıdan bir adcıdır. Burada böylece sorunun ne kadar ayrıntılı ve çetrefil olduğu hemen fark edilecektir.

Orta Çağ hiçbir şekilde Antik Çağ'ın sadece bir devamı olmamıştır. Orta Çağ filozofları, Antik Çağ felsefesinin pasif alıcıları değildirler. Düşünme dünyalarında Antik Çağ felsefelerinin etkisi inkâr edilemese de Orta Çağ felsefesi kendi özgün ve olgun tutumunu elden bırakmayarak Hristiyanlıkla sürekli derin bağlantı hâlinde özgün diyebileceğimiz felsefelere kaynaklık etmeyi başarmıştır. Aquinas'ın Aristotelesçiliği yine de Antik Çağ'ın Aristotelesçiliğinden farklıdır. Augustinus'un Platonculuğu da Antik Çağ'ın Platonculuğu değildir.

SONUÇ

Orta Çağ, Patristik yani kilise babalarının etkin olduğu bir dönemin ardından kurulan ilk üniversitelerle zenginleşen ve yeni bir öğretim anlayışıyla yetişen filozoflarla tarihin gördüğü en görkemli entelektüel hareketlerden birini yaşamıştır. Antik Çağ'ın zengin mirasını devralma çabasının öne çıktığı bu dönem, bizim bugün kullanmış olduğumuz felsefi terminolojinin de oluşturulduğu zengin bir dönem olmuştur.

Uygulamalar

- Südur (emanatio) teorisi felsefe tarihinde Plotinus dışında hangi filozoflar tarafından işlenmiştir? Araştırınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde Orta Çağ felsefesinde Patristik Dönemin ardından gelen gelişmeleri ele aldık. Dönemin felsefede kaynaklarını devşirmiş olduğu Antik Çağ'a da başvurarak geliştirilmiş olan söz konusu dönemin felsefelerinin zenginliğini genel hatlarıyla gördük.

6. AUGUSTİNUS'UN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Giriş

Bu bölümümüzü Orta Çağ felsefesinin mecrasını değiştirip onu daha zengin bir mecraya sürükleyen Augustinus'un düşüncelerini incelemeye ayırıyoruz. Augustinus, yazmış olduğu çok sayıda eserlerle kendisinden sonra felsefeyi derin bir şekilde etkilemiş olan çok önemli bir filozoftur. Onun özellikle burada kısaca ele alacağımız zaman analizi hayranlık vericidir. Yine onun bilgi ve varlık anlayışı da kısaca ele alınacaktır.

6.1. Augustinus

Orta Çağ'ın Hristiyan dünyada en etkili filozoflarından biri olan Augustinus, Kartaca'da bulunan Thagaste'te MS 354 yılında dünyaya gelmiştir. Pagan bir baba ve Hristiyan bir annenin elinde yetişen Augustinus, uzun bocalamalardan sonra annesi Monique'in yolunu seçmiştir. Cicero'nun bugün kayıp olan *"Hortensius"* adlı eseri onu felsefeye yönlendirmiştir. Retorik dersleri vermek üzere 383 yılında Roma'ya gitmiştir. Gençliğinde bir dönem Manicilerin çevresinde bulunan Augustinus, daha sonra Yeni Platoncu felsefenin etkisiyle bundan uzaklaşmıştır. Özellikle önceki derslerde görüşlerini ele aldığımız Milano Psikoposu Ambrosius'un etkisiyle 386 yılında otuz üç yaşındayken Hristiyan olmuş ve yine bu zat tarafından vaftiz edilmiştir. 396 yılında Hippo Psikoposu olmuştur. 430'da hayata gözlerini yummuş olan bu büyük filozofun bugün en çok bilinen ve okunan eseri, kendi öz yaşam öyküsünden derlediği *"İtiraflar"* adlı yapıtıdır. Bilinen ilk eseri *"Güzel ve Uygun Üzerine"* başlığını taşıyan bu esere bugün ulaşılamamaktadır. Çok sayıda eser kaleme almıştır. Eserlerinin bazılarının adları şöyledir: *Akademyacılara Karşı, Mutlu Yaşam*

Üzerine, Düzen Üzerine, İç Konuşmalar, Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine, Müzik Üzerine, Teslis Üzerine, Tanrı Devleti Üzerine.

Augustinus felsefesinin en temel anlayışı *"credo ut intelligam"* yani *"Anlayayım diye inanıyorum."* düşüncesidir.Ona göre iman etmedikçe anlayamayacağız. Augustinus, aklı doğru yola sokanın iman olduğunu düşünmektedir. Hakikat Tanrı'dadır ve hakikat içimizde yani aklımızdadır. Öyleyse Tanrı öncelikle içimizde var olmaktadır. Ancak Tanrı bizi sonsuzca aşan bir varlıktır. O, bizi ve aklımızı yönetmektedir. Tanrı bizzat varlığın kendisidir. Augustinus'a göre Platonun ideası, Hristiyanların Tanrısı değildir. Varlık, harekete tabi değildir ve bu yüzden potansiyel değildir. Tanrı, hareketsiz ve değişmez varlıktır. Tevrat'ta Musa'nın ifadesiyle Tanrı; *"Ben neysem oyum."* dediğinde özünün ve varlığının bir olduğunu söylemek istemiştir. Tanrı'nın gerçek özü, onun sonsuzca var oluşudur. Platon'un ideasına benzer olmasına rağmen onunla aynı olmayan Tanrı ezelî ve ebedî bir varlıktır. O, en yüksek gerçeklik ve varlıktır. Varolanlar ve yaratılmış olanlar, eksiklive değişime tabidirler. Varolanların kendisinde bulduğumuz yani aklın bulduğu formlar, Tanrı'nın zihninde bulunan ezelî ve ebedî ideaların geçici yansımalarıdır. Yaratılmışların dünyası, böylece Tanrı'yı yansıtır ve O'na yönelmiştir. Tanrı, bütün evreni idealar aracılığıyla yaratmıştır. Tanrı evreni özgür iradesiyle yaratmıştır. Tanrı sadece varolanları değil, maddeyi de yaratmıştır. Tanrı sadece form ve madde arasındaki ilişkiyi kurmamış, aynı zamanda maddeyi hiçlikten var etmiştir. İşte sırf bu sebeple madde, Manicilerin sandığı gibi kötü değil; iyi bir şeydir. Çünkü Tanrı en yüksek iyidir.

Augustinus'a göre insan, bir bedeni kullanan ruhtur. İnsan ona göre ruhla bedenin birliğidir. Ruh, bedeni canlı tutmak için sürekli bir eylemle ruh üzerinde etkide bulunur. Ruhun gözünden hiçbir şey kaçmamaktadır. Ruh bedenden üstün olduğundan duyularımız şeylerden etkilendiğinde ruhumuz bundan etkilenmez. Ruh, bedende meydana gelen bu değişime dikkat kesilir. Bedenden etkilenmeksizin kendi özünden kendi edimi aracılığıyla şeyin bir benzeri olan bir tasarım geliştirir. Duyumlar, ruhu etkisi altına alarak şeylerin meydana getirdiği etkiler değildir. Bunlar, ruhun meydana getirdiği şeylerdir. Duyumların işlevi şudur: Bedenimizin durumu, ihtiyaçları ve onu çevrelemiş şeyler hakkında bilgilendirmede bulunmak. Zaman içindeki şeyler, onları kavramamıza fırsat

olmaksızın kaybolurlar. Onlar istikrarsız bir biçimde var oluşa sahip şeylerdir. Şimdi vardırlar ve bir an sonra yok olurlar. Bu sebeple onlar bilinememektedir.

Burada Augustinus'un bilgi anlayışı yukarıdaki düşünceler ışığında şöyle ifade edilebilir: Bilmek, değişmeyen bu sebeple de istikrarsız olmayan bir nesneyi zihin aracılığıyla kavramak demektir. Ruha aslında zaten kendi içinde bu türden nesnelere ilişkin bilgilere sahiptir. Bu bir doğruyu kavradığımızda olup biten bir şeydir. Doğru, gerçeklikteki bir şeyin tecrübi bir şekilde saptanması değildir. Burada kavrayışın konusu olan bir kural keşfedilir. Örneğin; "7+5=12" işlemini kavramak veya iyiyi arayıp kötüden kaçmak yolundaki bilgilerimiz algısal değildir ve zorunluluk içeren yapısı sayesinde kavranan, değişmez olan bir bilgidir. Bu tür bilgiler, değişmez oldukları için mutlak geçerliliğe sahiptirler. Değişmez oldukları için de ebedîdirler. Zorunlu, değişmez ve ebedî özellikleri, bunların gerçekliğinin ve varlığının yani varlığa sahip olduklarının göstergesi olarak kabul edilir.

Ruhta hazır bulunan bilgiler, olumsal (contingent) olmamaları ve zorunluluk özellikleriyle öne çıkarlar. Augustinus'a göre algılanabilir hiçbir şey değişmez değildir. Tecrübe asla zorunlu bir kural için temel olamaz. Tecrübe biriktirmek bize kural vermez. İki elmayla iki elmayı daha yan yana getirdiğimizde duyularımız aracılığıyla toplam dört elma ettiğini görürüz ancak duyular bize bu sonucun başka türlü olamayacağını öğretmezler. Bu bilgilerin kaynağı tecrübe değilse nedir? Augustinus, bu bilgilerin "ben"de de olamayacağını, çünkü bu "ben"in de şeyler kadar değişken ve olumsal bir yapıda olduğunu kabul eder. "Ben" bu bilgilerin kaynağı değildir. O, bu bilgilerdeki doğruluğa ve zorunluluğa boyun eğmektedir. Akıldaki hakikat, aklı aşmaktadır. Yani insanın içinde onu aşan bir şey vardır. İşte bu insanı aşan şey Tanrı'dır. O; değişmez, zorunlu, ebedî bir hakikattir. Hakikat içimizde yani ruhumuzdadır ama onu da aşar.

Tanrı, ışığıyla hakikati akla tanıtır. O kavranabilir bir güneştir. Bu elbette bir metafordur ve onu kavramaya yardım etmektedir. Akıl O'na danışır; bu yüce ve derin varlık O'na cevap verir. Tanrı'ya uzanan yol Augustinus'a göre şöyledir: "Dıştan içe, içten de aşkın ve üstün varlığa, hakikate yani Tanrı'ya." Bu, iç hakikat prensibidir.

6.2. Augustinus’ta Zaman Problemi

Augustinus “ *İtiraflar”* adlı eserinde 11. kitaptan itibaren zaman problemini incelemeye başlamıştır. Onun bu incelemesi derin bir etki oluşturmuştur. Nitekim Fenomenoloji akımının kurucusu olan Edmund Husserl, içsel zaman bilincinin analizini yaptığı eserinin henüz başında Augustinus’un bu konudaki ifadelerini aktarmış ve onun bu sorunu ele alış tarzından etkilendiğini itiraf etmiştir. İtiraflar adlı eserinde sorunu ortaya koymuş olduğu pasaj şöyledir: *“Nitekim zaman nedir? Kim bunu kolayca ve hemen tanımlayabilir? Kim onu sözcüklere dökecek denli en azından düşünceyle kavrayacak? Ama konuşma sırasında zamandan daha yakın ve daha bilinir bir şey söyleyebilir miyiz? Ondan söz edilince kesinlikle onu anlıyoruz, bir başkası ondan söz edince de gene anlıyoruz. Öyleyse zaman ne? Eğer hiç kimse benden bunu sormasa biliyorum ama soran kişiye açıklamak istesem bilmiyorum.”* (Augustinus, İtiraflar, 11 kitap, 14. bölüm).

Augustinus, Tanrı’yı bütün zamanların yapıcısı olarak görmektedir. Dolayısıyla *“Yeri göğü yaratmadan önce Tanrı ne yapıyordu?”* diye soranların akılsız olduklarını ve ne sorduklarını bilmediklerini söylemektedir. Çünkü zamanları yaratan Tanrı, zamanları yapmazdan önce zamanlar geçmemiştir. O hâlde zamanın olmadığı bir yerde *“Tanrı zamanları yaratmadan önce ne yapıyordu?”* diye sormak, zamanlardan önce bir zamanı varsaymak olacaktır ki bunun saçmalık olduğu açıktır.

Nitekim Augustinus’a göre Tanrı’nın zamanlardan önce gelmesinde zaman söz konusu değildir. Çünkü aksi takdirde Tanrı bütün zamanlardan önce gelmemiş olacaktır. Oysa Tanrı ezeli ve ebedidir ve bütün zamanlara aşkındır. Tanrı’nın yılları ne gitmekte ne de gelmektedirler. Onun için geçmiş olmadığı gibi gelecekte yoktur. Bizim yıllarımız ise gelip geçecektir. Tanrı’nın yılları bir gündür ve onun günü her gün değildir. Onun günü hep bugündür. Çünkü onun

bugünü yarınla ortadan kalkmamaktadır ve dünden sonrada gelmiş değildir. Tanrı'nın bugünü ebedîliktir. Bütün zamanları yapan Tanrı'dır. O hâlde Tanrı'nın bir şey yapmadığı bir zamandan söz etmek mantıksızlık olacaktır.

Augustinus, zaman konusundaki paradoksal durumları hayranlık verici bir biçimde derinlemesine kavramış ve dile getirmiştir. Bu türden bir paradoksal durumu *İtiraflar'*da şöyle ifade eder: *"Gene de kesinlikle şunu söyleyebilirim: Eğer hiçbir şey olmamış olsaydı geçmiş zaman olmazdı, eğer hiçbir şey olacak olmasaydı gelecek zaman olmazdı, eğer hiçbir şey olmasaydı şimdiki zaman olmazdı. O hâlde şu iki zaman, geçmiş ve gelecek, geçmiş artık olmadığına göre gelecek de henüz olmadığına göre ne biçimde vardır? Yine şimdiki zaman eğer hep şimdi olsaydı geçmişte kaybolmasaydı artık 'zaman' olmazdı, ebedîlik olurdu. O hâlde 'şimdi'nin 'zaman' olması için geçmişte kaybolması gerekiyorsa hangi anlamda ona 'Vardır.' diyebiliriz? Mademki var olmasının nedeni var olmayı bırakması oluyor, bu durumda var olmamaya gittikçe 'zaman' olduğunu söylememiz doğru oluyor."* (Augustinus, İtiraflar, 11. kitap, 15. bölüm).

Augustinus'un eserleri, üzerine ciltlerce eser yazılabilecek sayısız zengin fikirlerle doludur. Bu dersimizde onun düşüncelerinin son derece eksik bir serimlemesini yapmakla yetiniyoruz. Augustinus Orta Çağ'ın kendisine kadar gelmiş olan zihniyetini değiştiren ve zenginleştiren çok önemli bir düşünürdür. Çalışmaları, Fenomenoloji Okulu gibi varoluşçu filozofları da derinden etkilemiştir. Yine Yeni Çağ'ın önemli filozoflarından birisi olan Nicolai de Malebranche, Augustinus felsefesiyle Descartes felsefesini birleştiren Okasyonalizm (ara nedencilik, vesilecilik) diye bilinen özgün bir yorum geliştirmiştir.

SONUÇ

Augustinus, zamana ilişkin paradoksal durumları derin bir kavrayışla görmüş ve dile getirmiş bir filozoftur. Kendisinden önceki kilise babalarının çok ötesinde ve üstünde olan bu büyük filozof, yüzyılımıza kadar etkisini sürdürmüştür. Onun edebî üslubu, sarsıcı iç diyalogları ve parlak keşifleri felsefeye yeni ufuklar

açmıştır. Bir derse sığdırılamayacak zenginlikte fikirlerle dolu olan eserleri, ona yansız bakıldığı sürece felsefeyi zenginleştirmeye devam edecektir.

Uygulamalar

- Augustinus'un *"Anlayayım diye inanıyorum"* sözü ile Tertullianus'un *"Saçma olduğu için inanıyorum"* sözünü karşılaştırmalı olarak tartışınız.

- Augustinus'un zaman hakkındaki düşünceleri sizce paradoksal mıdır? Tartışınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde Orta Çağ felsefesinin mecrasını değiştiren ve onu daha zengin bir mecraya sürükleyen Augustinus'un düşüncelerini inceledik. Augustinus, yazmış olduğu çok sayıda eserlerle kendisinden sonra felsefeyi derin bir şekilde etkilemiş olan çok önemli bir filozoftur. Onun özellikle bu bölümde kısaca ele aldığımız zaman analizi hayranlık vericidir.

7. BOETHIUS

Giriş

Bu bölümde Antik Yunan klasiklerinin Latinceye kazandırılmasında büyük pay sahibi olmuş bir filozof olan Boethius'u ele alacağız. Boethius, engin felsefe birikimiyle Platon ve Aristoteles felsefesini uzlaştırmaya çalışmış önemli bir filozoftur. *"Felsefenin Tesellisi Üzerine"* adlı eserini mahkûm olduğu zindanda kaleme almış olan Boethius, edebî niteliği yüksek olan bu eserle Orta Çağ felsefe tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Boethius, MS 480 yılında dünyaya gelmiştir. Roma'da doğmuş ve Romalıların sonuncusu olarak anılmıştır. Babası konsüllük yapan Boethius, Roma'nın ünlü sülalelerinden Anicii sülalesine mensuptu. Gençliğinde Atina'da Yunan kültürü ve felsefesiyle tanıştı. Yunanca öğrenerek pek çok Antik felsefe metnini Latinceye kazandırmıştır. Boethius, Platon felsefesinin yanı sıra Yeni Platoncu felsefe, Aristotelesçi felsefe ve Stoa felsefesiyle tanışmıştır. Roma'da çok geniş bir kütüphaneden yararlanarak eserlerini yazmış olan Boethius'un en önemli eseri *"Felsefenin Tesellisi Üzerine"* (De ConsolationePhilosophiae) adını taşımaktadır. Boethius, Kral Theodoricus tarafından önemli görevlere atanmış, ancak 522 yılında ihanetle suçlanan Albinus adlı kişiyi savunduğu için suçlanmış ve zindana atılarak idama mahkûm edilmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz en önemli eserini zindandayken kaleme almıştır. 524 ya da 525 yılında öldüğü (idam edilip edilmediği tam olarak bilinmemektedir) düşünülmektedir.

Katolik kilisesi 1883 yılında Boethius'u şehit ilan etmiştir. Boethius, Öklid'in *"Elementler"* ini de içinde bulunmak üzere özellikle Aristoteles'in Mantık külliyatının çevirisini yapmıştır. Kendisinden önceki Latin kilise babalarını okumuş olan Boethius'un Yunancadan yapmış olduğu çeviriler, Latince düşünen ve yazan dünyada büyük bir ilgi görmüştür. Boethius, Aristoteles ve Platon'un tüm eserlerini çevirmek istemiş, ancak maruz kalmış olduğu acı olaylar bu isteğini gerçekleştirmesine engel olmuştur. Boethius, Yunan felsefe klasiklerine yapmış olduğu yorumlarla da önemli bir düşünür olduğunu göstermiştir.

Boethius, *Yedi Özgür Sanat* içinde yer alan quadrivium geleneğini geliştirmiş ve önemsemiştir. Daha önceki derslerimizde anlatmış olduğumuz gibi bu gelenek, dört matematik bilimini kapsamaktadır. Müzik bu gelenek içerisinde matematik biliminin bir dalı olarak görülmüştür. Boethius, felsefeyi teorik ve pratik olmak üzere sınıflandırdığı gibi bilimleri de sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmayı iki farklı biçimde yapmıştır. İlk bölümleme, Aristotelesçi bir tarza sahiptir. Felsefeyi teorik ve pratik olarak ayırdıktan sonra pratik felsefeyi kendi içinde üçe ayırmıştır. Bunlar; etik, ekonomi ve siyasettir. Teorik felsefe de kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar; doğa felsefesi, matematik ve teolojidir. Buradaki teoloji, Hristiyan tarzında değil Aristoteles tarzında bir teolojidir. Yani aslında bir tür metafiziktir. Matematik de kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bunlar, çokluk ve büyüklüktür. Çokluk, mutlak matematiği ve göreli müziği kapsamaktadır. Göreli müzik de kendi içinde üçe ayrılır. Bunlar; enstrümantal müzik, insani ve kozmik müziktir. Büyüklükse sabit geometri ve hareketli astronomi olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bir diğer sınıflandırmadaysa Stoacı çizgiyi izlemiştir. Burada felsefe üçe ayrılmıştır. Bunlar; mantık, etik ve fiziktir. Bu ayrım Boethius'tan sonra da sıkça yapılmıştır. Örneğin; 18. yüzyılda büyük Alman filozofu Kant, bu ayrımı benimsemiştir. Aristoteles tarzı sınıflamasında Boethius tıpkı Aristoteles gibi teorik bilimler arsında mantığa yer vermezken Stoacı sınıflamasında mantığa bilimin ve felsefenin bir dalı olarak yer vermiştir.

Bothius felsefesinde Platon'un ve Aristoteles'in felsefelerini uzlaştırmayı amaçlamıştır. Ancak Pagan inançlarından uzak durarak evreni Tanrı kavramı çerçevesinde anlamaya çalışmıştır. Boethius, Aristoteles gibi Tanrı'yı salt form olarak düşünmüştür. Evren, bütün var olanların üzerinde yer alan Tanrı tarafından biçimlenmiştir. Tanrı salt formdur, o hâlde saf varlıktır da. Varlığın bizzat kendisi olduğundan dolayı O iyidir. Tanrı'nın yarattıkları parçalardan meydana gelmiş olup kendi başlarına varlıkta devam etmeye muktedir değildirler. Ruh ve bedenden meydana gelmiş olan insanın ruhu, Boethius'un zindan olarak gördüğü bedende hapistir. Boethius, insanı bileşik bir varlık olarak kabul etmiştir yani ruh ve bedenden meydana gelmiş bir varlık olarak. Ancak hakikat ruhtadır. Hakikatin ışığı bedenle ilişkisinden dolayı zayıflamıştır.

Boethius burada Platonu izleyerek bilginin yani hakikatin bilgisinin bu doğal ışık sayesinde ancak hatırlamayla kazanılabileceğini savunmuştur. Bu yüzden kavramlarımız bize doğuştan gelmektedir. Tümeller konusunda da bu görüşleriyle uygunluk içerisinde Platoncu çizgiyi izlemiştir. Tümeller kendi başlarına var olan cisimsiz gerçekliklerdir. Tümeller, Tanrı'nın aklında idealar olarak bizim ruhumuzda ya da aklımızda da kavramlar olarak bulunmaktadırlar. Bu yüzden hem akılda hem de akıl dışında gerçekliğe sahiptirler.

Boethius, bilgi konusunda önemli düşünceler geliştirmiştir. Bilginin yapısı, bilgide bilen öznenin payı, bilinenin bilgide etkisi, bilgi ile varlık ilişkisi onun felsefesinde merkezî soruları meydana getirmektedir. Bunların yanı sıra bilgi ve Tanrı arasındaki ilişki sorunuyla da ilgilenmiştir. Bilgi sorununda odak noktası olan bilen öznedir. Bilinen kendi özüne göre değil, ancak bilen özneye bağlı olarak bilinmekte ve anlaşılmaktadır. İnsan çeşitli bilgi elde etme araçlarına sahiptir. Bilgi elde etme araçları şunlardır: Duyum, hayal gücü, akıl ve anlama yetisi. Duyumların nesnesi maddedeki formdur. Hayal gücünün nesnesi ise maddeden arınmış formdur. Akıl, bireysel olandaki tümeli; anlama yetisi ise salt formu nesnesi olarak alır. Tanrı sonsuz ve sınırsız bir varlık olarak sadece anlama yetisi olan varlıktır. Diğer bilme araçlarına gereksinmesi olmayan varlıktır.

Boethius, *"Felsefenin Tesellisi Üzerine"* adlı temel eserinde bilgi basamaklarını şöyle ifade eder: *"Duyular, taşıyıcı madde üzerine kurulmuş formu; hayal gücü ise maddeden bağımsız formu değerlendirir. Akıl bu evreyi aşar ve tümeli düşünerek bireylerde içkin olan türün kendisini belirler. Anlama yetisine gelince bakışı daha yükseğe ulaşır; tümeli, salt formun kendisini, zihnin keskin bakışıyla kavrar."*

Boethius aynı eserde insanın yeryüzündeki konumunu edebî bir dille ifade eder. İnsanın insanlığı ruhunda ve ruhunun kurtuluşu da gökyüzünde yani Tanrı'dadır: *"Canlılar içinde nice değişik biçimde yeryüzünde devinip duruyor! Kimilerinin uzun bedenleri var, toz toprak içinde sürünüyor, karınları üzerinde sürekli iz bırakarak ilerliyorlar; kimileri hafif kanatlarıyla uçuyor, havaya çarpıyor ve ustaca bir uçuşla uçsuz bucaksız gökyüzünde süzülüyorlar; kimileri adımlarıyla*

yeşil tarlaları aşmaktan, ormanlarda kaybolmaktan hoşlanıyor. Ama ne denli çeşitli görsen de onların hepsinin yüzü öne eğiktir ve duyumları sanki ağırlaştırmıştır onları. Yalnızca insan cinsi başını havaya kaldırır, bedenini dik tutmayı başarır ve yeryüzüne yukarıdan bakar. Ey insan! Eğer toprağa bağlanıp kendini kaybetmezsen senin biçimin şöyle der: "Dik başınla ve açık alnınla gökyüzünü arayan sen, ruhunu da yükseklere kaldır ki ağırlaşmış olan aklın gökyüzüne yönelmiş olan bedeninden daha aşağı düşmesin!"

Boethius, eserinde özgürlük ve zorunluluk arasında çatışmalı olan soruna da eğilmiş ve zorunluluk konusunda bir ayrıma gitmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Aksi takdirde insanlar Tanrısal yasaların zorunluluğuna tabi olduklarından işledikleri günahlardan sorumlu tutulamayacaklardır. Sorunu şöyle bir çözüme kavuşturmuştur: *"Yanıtım şöyle: Gelecekteki şeyin kendisi de Tanrısal bilgiye ilişkin olarak göz önüne alınırsa zorunludur ama kendi doğası içinde düşünüldüğünde tümüyle özgür ve bağımsızdır. Nitekim iki tür zorunluluk var. Biri, bütün insanların ölümlü olmasının zorunlu olması gibi doğal bir zorunluluk; ikincisi, birinin yürüdüğünü bilmen koşuluyla onun yürümesinin zorunlu olması gibi koşullu zorunluluk. Birinin bildiği bir şeyin onun bildiği biçimden başka şekilde olması olanaksızdır ama bu koşul öteki yalın zorunluluğu kendinde taşımaz. Çünkü zorunluluğu kılan nesnenin kendi doğası değil, ona eklenen koşuldur. Nitekim yürürken ilerlemesinin zorunlu olmasına karşın kendi istenciyle yürüyen kişiyi ilerlemeye zorlayan hiçbir zorunluluk yoktur. Demek ki aynı biçimde tanrısal sağgörü bir şeyi şimdiki zaman olarak görürse doğası gereği hiçbir zorunluluğu içermese de onun olması zorunludur. Tanrı da istenç özgürlüğünden kaynaklanan gelecekteki şeyleri şimdiki zaman olarak görür. Öyleyse bunlar tanrısal görüye ilişkin olarak düşünüldüğünde tanrısal bilgi koşuluyla zorunlu olarak meydana gelirlerama kendi başlarına düşünüldüklerinde kendi doğalarının mutlak özgürlüğünü yitirmezler. Öyleyse Tanrı'nın olacağını önceden bildiği şeylerin hepsi kuşku götürmez biçimde meydana gelecektir ama bunların bazıları özgür istençle olacaktır."*

Boethius, Antik Yunan ile Latin dünya arasında bir aracı ve köprü olmuştur. Felsefeyi bilgelik sevgisi olarak gören Boethius, mantığa da felsefe içinde önemli bir yer vermiştir. Yine bilen öznenin bilgideki rolünü Orta Çağ'da hiçbir filozof onun kadar hakkını vererek değerlendirememiştir.

SONUÇ

Platon ve Aristoteles felsefelerini uzlaştırma çabası içinde olan Boethius, felsefenin en temel sorunları konusunda dikkate değer düşünce ve çözümler üretmiştir. Bu sorunlar içinde bilgi, varlık ve özgürlük en çok üzerine düşünmüş olduğu konulardır. Bilgide bilen öznenin etkinliğini anlama çabası onu 17. ve 18. yüzyılda öne çıkan bilgi felsefelerine yakınlaştırmıştır. Yeryüzünde insanın yerini belirlerken onun Tanrı'ya bağlayan ruhunu Platoncu geleneğin etkisi altında yüceltmiştir. Zorunluluk ve özgürlük sorununda sorunu zorunluluk konusunda yapmış olduğu ince ayırımlarla çözme çabasına girmiş olan Boethius, aynı zamanda felsefeye ve bilimlere ilişkin olarak yaptığı farklı sınıflamalarla kendinden sonrasını da etkileyen önemli görüşler ortaya atmıştır.

Uygulamalar

- Boethius'un felsefe ve bilimlere yönelik sınıflamasının felsefe açısından önemi nedir? Araştırınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde Antik Yunan klasiklerinin Latinceye kazandırılmasında büyük pay sahibi olmuş bir filozofun, yani Boethius'un felsefesinin temel unsurlarıı öğrendik. Boethius, engin felsefe birikimiyle Platon ve Aristoteles felsefesini uzlaştırmaya çalışmış önemli bir filozoftur. *"Felsefenin Tesellisi Üzerine"* adlı eserini mahkûm olduğu zindanda kaleme almış olan Boethius, edebî niteliği yüksek olan bu eserle Orta Çağ felsefe tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

8. IOANNES SCOTUS ERIGENA

Giriş

Bu bölümde Orta Çağ'ın önemli filozoflarından biri olan Ioannes Scotus Erigena'nın düşüncelerini kısaca inceleyeceğiz. Panteizm kokan felsefesiyle Erigena, kendisinden sonra gelen Cusanus, Bruno, Spinoza gibi filozoflarla kimi yönlerden benzer görüşler savunmuştur.

İrlanda'da doğan Erigena, öğrenimini de burada tamamladıktan sonra 845 yılında Fransa'ya gitmiştir. Bilgisi bakımından çağının en önemli kişilerinden biri olan Erigena, *"De Praedestinatione"* yi (Alın Yazısı Üzerine) yazmıştır. Bu eserde insanın yazgısının önceden belirlenmiş olduğu görüşüne karşı çıkarak sorunun çözümünün geleneksel otoritelerde ya da kilise babalarında aranmamasını, sadece aklın gücüne başvurmak gerektiğini savunmuştur. Burada ileri sürdüğü düşüncelerden dolayı Erigena, 855 ve 859'da toplanan Valence ve Langres konsillerince mahkûm edilmiştir. Fakat Fransa kralı II. Charles'ın korumasıyla verilen ceza uygulanmamıştır. Erigena, Yunan kilise babalarından bazılarının yapıtlarını; Corpus Areopagiticum'u, Maximus Confessor'un *De Ambiguis* 'ini (Anlaşmazlıklar Üzerine), Nissa'lı Gregorius'un *Dehominisopificio* 'sunu (İnsanın İşi Üzerine) Latinceye çevirmiştir. 866 ya da 867'de kaleme aldığı *De Divisione Naturae* (Doğanın Bölünmesi Üzerine) en önemli eseridir. 865-870 yılları arasında ise Corpus Areopajjiti Cum'daki kimi sorunları çözümlemeye çalışan *Expositiones SuperIerarchiam Caeiestem* (Göksel Sıradüzeni Üzerine Bildiriler) ile *Yuhanna İncili* 'ne ilişkin bir açıklama yazmıştır. Erigena'nın 877 sıralarında keşişlerce öldürüldüğü de ileri sürülmüştür. Diyalog biçiminde yazılmış olan DeDivisione Naturae de Erigena'nın geliştirdiği düşünceler bir

yandan Pseudo Dionysios, MaximusConfessor, Augustinus ve Nissa'lı Gregorius'un etkisindedir. Öte yandan da Aristoteles'in Kategoriler ine ve DeInterpretstione'sine dayalı bir diyalektiğin etkisindedir. Erigena, varolan ve var olmayan her şeye "doğa" der. Ancak doğada var olanların varlıklarının mutlak değil, göreli bir varlık olduğunu iddia eder. Bu biçimiyle duyularımızla fark edemediğimiz ve zihnimizle düşünemediğimiz şeyler de doğanın içindedir. Dolayısıyla ona göre doğanın bölünmesini dile getirmek, onun işleyiş biçimini ortaya koymaktan başka bir şey değildir. Erigena'ya göre zihnin var olanların yapısını yansıtabilecek bir yapısı, işleyişi vardır. Zihin, evrenin diyalektiğini kavrayabilir. Bu nedenle Erigena'nın yaptığı bir tür metafiziktir.

Doğanın en üst basamağı, "yaratan ve yaratılmayan doğa" diye belirlenen Tanrı'dır. Tanrı'nın özü bilinemez. Bu bilinemezlik mutlak anlamda bir bilinemezliktir. Sadece insan zihni için söz konusu olan bir bilinemezlik değildir. Dolayısıyla Tanrı hem mutlak aşkınlığı içinde dile getirilemez hem de insanın anlayabildiği ve düşünebildiği her şeyden bütünüyle başka, tek asıl gerçekliktir. İnsanın Tanrı hakkında bir şey söylemesi olanaksızdır. Çünkü onu en uygun bir biçimde gösteren bir ad yoktur. Tanrı'yı yaratılmış her tür şeyden ayırarak duyu dünyasındaki nesneler gibi olmadığını söylemekle onun aşkınlığı konusunda ancak bir sanı elde edilebilir. Tanrı'yı anlamak üzere çok çeşitli önermeler kurulabilir, ama bu önermeler çelişik gibi görünür. Tanrı, "her şey"in dışına konamaz, çünkü bu durumda "her şey" denilen bir şeyin varlığı anlaşılamaz ama öte yandan Tanrı her şey ile bir birlik de oluşturmaz. Çünkü her şey sınırlarıyla belirlenmiştir oysa Tanrı bunu aşar. Öte yandan Tanrı'nın birliği ve kutsal üçleme simgesel sözcüklerdir: "Birlik", ilkenin yalınlığını ve bütünsel oluşunu; kutsal üçleme ise birliğinin kısır bir birlik değil, dinamik bir birlik olduğunu gösterir. Ama Tanrı konusunda söylenen her şey, hakikat için ipucu bulmaya çalışmaktan öte bir şey değildir. Tanrı hiçbir biçimde hiçbir kategoriye girmez. Çünkü bu kategorilerle insan ancak sonlu olanı anlayabilir. Tanrı konusunda, "Vardır." denilebilir, ama "Var olandır." denilemez. Ayrıca "Vardır." dendiği anda da onun varlıktan öte olduğu söylenir. Tanrı'ya ilişkin olarak kullanılan değişik sıfatlar, insan bilgisinin eksikliği yüzündendir. Tanrı'yı ancak kendisi bilebilir; çünkü o, mümkün bütün kategorilere aşkındır. Bu anlamda Tanrı varlıktan çok hiçlikle birleşir, öte yandan her şeyin en yüksek nedenidir. Bundan dolayı hiçbir şey onun dışında olamaz. Var olan her şey O'ndan, O'nda ve O'na doğrudur. Tanrı her şeyin başlangıcı, ortası ve sonudur. Bütün varlıkların Tanrı'da olması, bütün

varlıkların Tanrı olması demektir ve bunun için, "Tanrı her şeydir ve her şey Tanrıdır.” Erigena'ya göre Tanrı'nın hem nesnelere aşkın olması hem de Tanrı'nın nesnelerde içkin olması çelişik değildir. Ona göre Tanrı her şeyi yaratırken aslında her şey hâline gelmiştir. Yaratma; Tanrı'nın isteğine bağlıdır, doğal bir süreçtir ve mutlak iradenin sonucudur.

Erigena görüşlerinde yer alan ve var olanda da bizzat olduğunu iddia ettiği bütün bu aykırılıklara hep birbirini tamamlayıcı ögeler olarak bakar, ama Yunan doğa görüşü ile Hristiyan dogmasının yoktan var eden Tanrı kabulü arasındaki çelişki pek çok Orta Çağ düşünürü için olduğu gibi Erigena için de söz konusudur. Doğanın ikinci bölümü, “yaratılan ve yaratan doğa”dır: Doğanın ikinci bölümü çok geniş olmakla birlikte insan zihni için kavranılabilirdir. Bu bölüm nesnelerin ilk nedenleri; başsız sonsuz ilk idealar, ilk örnekler, nesnelerin ilk modelleridir. Bu doğa kendinden aşağı basamakta ne varsa hepsini, zaman ve mekân içindeki nedenleri, nesnelerin olanağını içinde taşıyan biçimden bağımsız maddeyi yaratır. İlk örnekler değişmezdir ve bütünlük taşırlar. Tanrı sözü ile ilk örnekler zamandaştır, ama nedenleri yaratan Tanrı sözüdür hem de bu nedenler Tanrı'nın içindedir ve Tanrı'dan gelir. Başka deyişle babada sonsuz olan sözde ilk nedenlerin, idelerin hepsi bulunur. Bunlar, türler ya da sonsuz biçimlerdir. Erigena’ya göre Tanrı'dan gelen ilk pay iyilik, ikincisi kendinde öz, üçüncüsü kendinde yaşam, sonra düşünce, akıl, bilgelik, erdem, hakikat gelir. Aslında ilk nedenler sonsuz sayıdadır. İlk gelen, iyi ideasıdır; çünkü yaratmanın ve varolmanın nedeni Tanrı'nın iyiliğidir; Tanrı yarattıklarına varlık verir, çünkü iyidir. Ama ilk örnekler arasındaki bu sıralama bizim zihnimizdedir, aslında bu ilk örnekler arasında kendinde bir basamaklanma söz konusu değildir. İdealar yaratılmıştır; ancak idealar yaratıcısıyla az ya da çok sonsuzluk ilişkisi içindedir. Sonsuzluk her zaman Tanrı’da bulunan bir sonsuzluktur.

Dünyanın ve insanın da içinde bulunduğu üçüncü doğa, “yaratılan ve yaratmayan doğa”dır. Bu bölüm, doğan ve yokolan nesnelerin hepsini içerir; bu nesneler “hiç bir şey”den, ama yine de Tanrı sözünde yaratılmışlardır. Hiçbir şeyden yaratıldıkları için bir başlangıçları vardır, Tanrı sözü içinde yaratıldıkları için de başsız sonsuzdurlar. Sonlu olan şeyin tanımı ancak yer ve zaman kategorileri aracılığıyla yapılır. Zaman ve yer, mantıksal olarak cismin özünden önce gelir. Cisimler dünyasında, başka deyişle doğanın bu üçüncü bölümünde,

insanın özel bir yeri vardır. İnsanın kökeni, tözü Tanrı'da sonsuzca bulunan insan idesindedir. İnsan dünyadaki en soylu ve en aşağı yönleri kendinde toplayan, bedenden ve ruhtan oluşan bir “mikrokosmos”tur. İnsan ruh ve beden olarak anlaşılır ama özde onu oluşturan şey ruhtur. Erigena, *“Biz ruhuz, ama beden biz değil.”* der. İnsan özgürlüğü Erigena’ya göre Tanrı kayrası olmadan düşünülemez. Çünkü Tanrı kayrası eklenmediğinde insan özgürlüğü kötüyü de yapabilir. Kötü, ona göre insan özgürlüğünün sonucudur.

Ruha sahip olan insan, başlangıçta bedenlidir ve kendine yöneldiği için de düşmüştür. Aslında insan Tanrı'ya benzer biçimde yaratılmış fakat ondan uzaklaşmıştır. İnsan başlangıçtaki durumuna, Tanrı'ya benzeyen durumuna dönmek için özel bir çaba harcamak zorundadır. Erigena'ya göre insanın akıllı ruhu, maddesel ve bedensel isteklerin etkisiyle parçalanmıştır. Sadece bedensel şeylerle ilgilendiğinde bu parçalanmışlık son aşamasına ulaşır. İşte bu parçalanmışlıktan kurtulmak Tanrı'nın kayrası ile olacaktır.

İnsanın Tanrı'ya dönmesi de çeşitli basamaklardan geçer: Beden kendini oluşturan dört ögeden ayrılır ve sonra yeniden doğuşla herkes kendi bedenine girer yani sonunda beden ruh hâline gelecektir. Daha sonra insanın bütün doğası ilk nedenlerine dönecektir ve her şeyle birlikte, nedenleriyle birlikte Tanrıya ulaşmaya çalışacaktır. O zaman Tanrı her şey içinde her şey olacaktır. Tanrı dışında hiçbir şey olmayacaktır.

Son doğa bölümü, “ne yaratılan ne de yaratan doğa”dır. Bu bölüm, bir dönüş sürecinin sonu olan Tanrı olarak anlaşılmaktadır. Bu dönüş süreci içinde insan özel bir önem taşır ama söz konusu olan evrensel bir dönüştür. Var olma, Tanrı'dan çıkıp her yana yayıldıktan sonra gizli bir devinimle kendi kaynağına dönecektir. Doğa, çember hâlinde ve oluşunun son bulduğu yerde yeniden başlangıcının olanağını taşır; doğanın içinde son, başlangıçla birleşir. Dönüş, aynı zamanda görünen dünyanın silinmesidir. Bu dönüş sırasında bütün ilineksel ayrımlar yok olur, her tür bireysellik ortadan kalkar ve bütün yaratılan yaratan hâline gelir. Erigena’nın öğretisi içinde Yeni Platoncu etkiler taşır. Yukarıda anlatılanlardan da bu etkiler açık olarak fark edilecektir.

SONUÇ

Yeni Platoncu etkilerden örülü Erigena felsefesi, bir tür panteist metafizik olarak da görülmüştür. Dönemin anlayışıyla pek uyuşmayan bu öğreti, Erigena'nın kovuşturmalara uğramasına da sebep olmuştur. Dört aşamadan geçtiğini tasarladığı evren, Tanrı'dan başlayıp onda son bulan bir çember olarak tasarlanmıştır.

Uygulamalar

- Erigena'nın "yaratan doğa" ve "yaratılan doğa" gibi kavramları, Yeni Çağ'ın hangi filozofu tarafından ve hangi bağlamda kullanılmıştır? Araştırınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde Orta Çağ'ın en önemli filozoflarından biri olan Ioannes Scotus Erigena'nın düşüncelerini kısaca inceledik. Panteizm kokan felsefesiyle Erigena, kendisinden sonra gelen Cusanus, Bruno, Spinoza gibi filozoflarla kimi yönlerden benzer görüşler savunmuştur.

9. ANSELMUS

Giriş

Bu bölümde Aziz Anselmus'un görüşlerini kısaca incelemeye çalışacağız. Anselmus, yapmış olduğu Tanrı kanıtlamalarıyla ünlenmiş bir düşünürdür. Özellikle onun ontolojik Tanrı kanıtlaması, kendisinden sonra gelen Descartes, Hegel gibi filozofları etkilemiştir.

Anselmus, İtalya'da bulunan Aosta'da 1033 yılında Romalı bir soylunun çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Benedikten tarikatı rahipleri tarafından eğitilmiş ve Avrupa'yı gezmiş daha sonra da Normandiya'da gittiği Bec Manastırı'nda onun üzerinde etkili olacak olan Lafranc'ın dikkatini çekmiş ve BecManastırı'na başrahip seçilmiştir. Bu dönemde pek çok eserini yazan Anselmus, 1093 yılında Canterbury başpiskoposu olmuştur. 1109'da ölene kadar bu görevini sürdürmüştür. Anselmus'un en önemli eserleri *"Monologion", "Proslogion" ve "De Veritate"* (Hakikat Üzerine)'dir. Augustinus'un düşüncelerinden etkilenen ve kendisine ikinci Augustinus da denen Anselmus, *"Monologion"* adlı eserinde Hz. İsa'nın öğretisinden yola çıkarak yalnızca akılyürütme ile Tanrı'nın varlığını ve onun sıfatlarını kanıtlamaya çalışır. Bu eserlerin dışında özgürlük ve etik sorunlarıyla ilgili *"Decasudiaboli"* (İblisin Düşüşü Üzerine) ve *"De Mysteriotrinitatis"* Kutsal Üçlemenin Gizemi Üzerine) adıyla da bilinen *"Epistula de Incarnationeverbi"* (Söz'ün Beden Olması Üzerine Bir Mektup) ile "Cur Deus Homo" (Tanrı Niçin İnsan Oldu) adlı eserleri yazmıştır.

"Credo ut intelligam" yani *"Anlayayım diye inanıyorum."* düşüncesini felsefesinin temeli olarak belirleyen Anselmus, yapmış olduğu ontolojik Tanrı kanıtlamasıyla varlık sorununu metafizik temelinde derinleştirmeye çalışmıştır. Anselmus farklı Tanrı kanıtlamaları yapmıştır, ancak bugün en çok tanınanı ontolojik Tanrı kanıtlamasıdır. Buna göre Tanrı'nın varlığı ister kabul edilsin ister kabul edilmesin herkesin zihninde bir Tanrı kavramı vardır. *"Tanrı yoktur."* diyen aptal da zihninde bir Tanrı kavramına sahiptir. Çünkü Tanrı sözcüğünden anlaşılan kendisinden daha büyüğü düşünülemeyen şeydir. Böyle bir doğa

düşünüldüğünde de artık onun varlığını yadsımak aptallıktan öteye geçmez. Var olan her şey varlığını varlığını bizzat kendisi gerçekleştirebilen bir varlıktan alabilir. Aşağı yukarı mükemmel olan va rolanlar, bu mükemmelliği kendileri gibi var olanlardan alamaz. Bu mükemmelliği ancak kendisi bu mükemmelliğe en yüksek derecede sahip olandan alabilirler ve bu da Tanrıdan başkası değildir. Böylece Tanrı'nın varlığını kabul etmek zorunludur.

Diyalektiğe karşı olumsuz bir tavır takınan Anselmus'a göre akıl ve inanç, bilginin iki kaynağıdır. Ancak bilgi duyularla başlar, buna rağmen duyular hakikati olduğu gibi veremez. Burada duyuların bir suçu yoktur. Duyuların insana yanlış bilgi vermesi, iç duyunun yanılması sebebiyledir. Doğruluk ile yanlışlık, ancak söylemde söz konusu olur; bu da akla dayanır. Söylem ya da anlatım, nesnelerin nasıl olduğunu dile getirdiğinde doğrudur. Nesnelerin nasıl olduklarını dile getirme görevi anlatıma aittir. Bu görevini yerine getirdiğinde ona kesin denebilir. Anlatmak zorunda olduğu şeyi anlattığında kesindir. Kesinlik, sadece akılla kavranabilir. Nesneler kendi içlerinde bir hakikat taşımasalar anlatımdaki hakikat olamazdı. Nesneler kendilerinde bir hakikat taşırlar, çünkü Tanrı tarafından yaratılmışlardır. Tanrı nesnelerdeki hakikatin nedenidir. Hakikati bilmek için araştırmaya inançla başlaması gerekir. İnanç ya da iman insana verilmiştir. *"Anlayayım diye inanıyorum."* ifadesini araştırma için hareket noktası olarak gören Anselmus, inancın öğrettiği şeyin nedenini sormadan önce inanmak gerektiğini savunmuştur. Anselmus'a göre inancın öğrettiği her şey akılla kanıtlanabilir.

İnançla aklı hiç karıştırmayan Anselmus'a göre aklın kullanılması için inanç önceden varsayılmalıdır. Böyle bir düşünme biçiminin temelinde inanılanın her zaman akılla anlaşılabileceği savı vardır. Dünyada çeşitli iyiler ve iyi şeyler vardır, ancak şeyler ne iyilik ne de diğer yetkinlik türleri bakımından eşittirler. Nesnelerin kimi daha fazla, kimi daha az iyidir. Nesneleri iyi yapan şey, iyi olan tek tek nesnelerle aynı yapıda olamaz. En yüce ve en üstün olan iyilik, kalan her şeyin üstündedir. Nesnelerdeki iyilik mutlak yetkin olan iyiden gelir. Var olan her şey tek ve en yetkin bir varlık sayesinde var olur. Nesnelere varlığı veren, bu en yetkin varlıktır. Tanrı denilen yetkin varlık işte budur.

Hristiyanlık, Tanrı'dan söz ettiğinde ya da "aptal” onu kabul etmediğinde şu anlaşılmalıdır: Kendisinden daha büyüğü düşünülemeyen şey. O hâlde böyle bir doğa düşünüldüğünde onun varlığı reddedilemez. Daha büyüğü düşünülemeyen şey, gerçeklikte de vardır. Aptal, “Tanrı yoktur.” Derken söylediği şeyi yüreğinde düşünememiştir. Anselmus’a göre saçmalıklar dile getirilebilir ama düşünülemez.

Tanrı kavramı inanç tarafından verilmiştir. Düşüncede var olmak gerçeklikte de var olmak demektir. İnancın verisi olan Tanrı kavramının tartışılmaz bir gerçekliği vardır. Tanrı tanımından onun varlığını kanıtlamaya geçiş, düşünülen nesne ile gerçeklikteki nesne arasındaki karşılaştırma yoluyla yapılmaktadır. Tanrı kanıtlaması daha Anselmus'un yaşadığı dönemde tartışmalara yol açmış. Rahip Gaunilon, “Aptal Yanlısı” adlı eleştirel bir eser kaleme almıştır. Anselmus ise bu esere, karşı bir eleştiri yazmıştır. Ona göre düşüncede var olmaktan gerçeklikte var olmaya geçiş yalnızca en yetkin varlık için geçerlidir ve bu en yetkin varlık tanımının geçerliliği de yalnızca inanca dayanır.

Anselmus, Tanrı; yetkin iyi, yetkin varlık, kendisinden büyüğü düşünülemeyen şey olduğuna göre ona bütün yetkinlikleri yükleyebileceğimizi yani onun yetkin yaşam, yetkin bilgelik, yetkin güç, yetkin adalet, yetkin mutluluk olduğunun söylenebileceğini savunur. Ancak Anselmus’a göre bu nitelikleri Tanrı’ya onun özünden ayrı nitelikler olarak değil, onun özüyle aynı şeyler olarak yüklemek gerekir. Tanrı hiçbir şeyden pay almaz, kendisi kendi başına var olan her şeydir. Ona göre Tanrı olmayan her şey sonludur, bir başka şey içindir; bu başka şey de bir madde, bir araç anlamına gelemeyeceğine göre Tanrı'nın Tanrı olmayan her şeyin yaratıcısı olduğunu kabul etmek gerekir. Tanrı her şeyi yoktan yaratmıştır ve sonsuz ideaları örnek alarak yaratmıştır.

Anselmus'un ahlak ile ilgili görüşleri “De Veritate” ile “De Casudiaboii”adlı eserlerindedir.

Anselmus’a göre akıl sahibi, yaratık olan insana anlamak zorunda olduğu şeyi anlama imkânı verilmiştir. Akıl sahibi, varlığının yetkinliği kesinlik (rectitudo) kavramını ileri sürmesini sağlar. İstenen şeyin nesnel olarak iyi olması ve isteme nedeninin de iyi olması yani niyetin de iyi olması gerekir. Anselmus’a göre ceza korkusuyla var olan bir ahlak yetkin olamaz. Mutluluk isteği, adalet isteği değildir. Adaleti bırakıp mutluluk peşinde koşan kişi mutluluğu yitirir; mutluluğu düşünmeden adaleti gözeten mutluluğu elde edemez.

Anselmus'a göre özgürlük, bir günah işleme ya da günah işlememe olanağı değildir. Çünkü özgürlük, yetkin bir şeydir; günah işleme yetkinlikten uzak olmaktır. Özgürlük bir yetkinlik olduğu hâlde ondan günah işleme olanağı çıkabilir. Özgürlük aslında yalnızca iyiyi bulma gücüdür. Kendiliğinden günah işleyen kişinin cezalandırılması gerekir. Özgür seçimiyle günah işlemiştir; fakat bu seçim imkânı aslında ona iyiyi, günah işlememeyi seçsin diye verilmiştir. Bu yüzden özgürlük, iyiye doğru yönelme gücü olarak anlaşılmalıdır ve bu güç de bir yetkinliktir. Belirlenmişliğini kendi içinde taşır.

SONUÇ

Anselmus, Tanrı kanıtlamalarında yetkin varlık ya da kendisinden daha büyüğü düşünülemeyen şey gibi kavramlardan hareket etmiştir. Yaptığı ontolojik Tanrı kanıtlaması, özellikle Kant tarafından reddedilmiştir. Özgürlük sorununa da ciddiyetle eğilmiş olan Anselmus, bir Hristiyan için özgürlüğün ne anlama gelebileceğini incelemiştir. Özgürlük sorununu da güç ve yetkinlik gibi kavramların aracılığıyla anlamaya çalışmıştır.

Uygulamalar

- Anselmus’un Ontolojik Tanrı Kanıtlaması, Yeni Çağ’ın hangi filozofları tarafından ve hangi bağlamlarda kullanılmıştır?

Bölüm Özeti

Bu bölümde Aziz Anselmus’un görüşlerini kısaca inceledik. Anselmus, özellikle yapmış olduğu Tanrı kanıtlamalarıyla ünlenmiş bir düşünürdür. Özellikle onun ontolojik Tanrı kanıtlaması, kendisinden sonra gelen Descartes, Hegel gibi filozofları etkilemiştir.

10. PETRUS ABELARDUS

Giriş

Bu bölümde özellikle Aristotelesçi çizgide felsefe yapmış olan Petrus Abelardus’un görüşlerini kısaca ele almaya çalışacağız. Abelardus, öz yaşam öyküsünü yazarak kendisi hakkında bilgi edinmemizi de sağlamış bir filozoftur. Güçlü bir mantıkçı olan Abelardus, sorunlara özgün bir yaklaşım geliştirmiştir.

Petrus Abelardus, gençliğinde Paris'te diyalektik ve teoloji öğrenimi görmüştür. Felsefesi özellikle mantık, teoloji ve ahlak sorunlarıyla ilgilidir. Bu sebeple dil konusu onun için önemlidir. Abelardus, varlık sorunlarıyla ilgilenmemiştir. Aristoteles'in Porphyrios ve Boethius tarafından yorumlanan mantık anlayışına bağlanan Abelardus, kurduğu okullarda önceleri diyalektik ve teoloji dersleri vermiştir. Felsefenin çeşitli disiplinlerine ilişkin düşünceleriyle olduğu kadar

özel yaşamıyla ve muhalifleriyle, hocalarıyla yaptığı tartışmalarla da ünlenmiştir. Hakkında toplanan konsillerden (1121'de Soissons Konsili, 1140'da Sens Konsili) dolayı çok sıkıntı çekmiştir. “Historia Calamitatum” adlı eserinin konusu kendi yaşamıdır.

Abelardus'un asıl ilgi alanı düşüncelerin dilsel kuruluşudur. Diyalektik, mantık ve gramer asıl ilgi alanlarını oluşturur. Bu sebeple Abelardus özellikle yedi özgür sanattan trivium (mantık, gramer ve diyalektik) ile ilgilenmiş ve bu alanda çalışmalar yapmıştır.

Tümeller tartışmasına diyalektiğinde büyük bir yer ayıran Abelardus, kavram gerçekçiliğinin ve adcılığın savunduklarını benimsemmiş ve eksik bulmuştur. Abelardus, sadece tekillerin varlığını kabul eder. Bunun dışındaki her türlü yapı insan aklının bir ürünüdür. Bilginin ilk aşaması ona göre tekil olan gerçeklikten kaynaklanmış olan duyumlardır. Bilgi, etkin olan insan aklının faaliyetidir. Aklın özgürlüğü vardır, duyumlar ise dünyaya bağlıdır.

Abelardus, dilin gücüne büyük önem verir. Ona göre tümel dildedir. Tümel, bir “voxsignificativa”dır. Adcıların sandığı gibi bir "flatusvocis" yani bir solukluk nefes, anlamsız bir ses değildir. Ancak kavram gerçekçilerinin dediği gibi "res” yani şey de kendi başına bir gerçeklik de değildir. Ona göre bu türden bir mantıksal yaklaşımda teolojik söylemin dilde temelleri vardır. Teoloji dogmalarında ahlak felsefesi de iş gördüğü kavramları da tümeldirler. Bunların hepsi dilde yer alırlar.

Abelardus, Porphyrios'un Isagoge adlı eserinde ortaya koyduğu üç önemli soruyu “Logica Ingretientibus” (Porphyrios Üzerine Yorumlar) adlı eserinde ayrıntılarıyla inceler. Cins ve türlerin gerçek olmadıklarını, ancak içi boş kalıplar olarak da dilde bulunmadıklarını savunur. Ona göre tümeller, anlamlı birer yapı olarak ancak dilde bulunurlar. Abelardus, tümellerin akıl ile olan ilişkilerine kuruluşları bakımından büyük önem verir.

Abelardus kimi zaman gelenekten destek alır. Ancak bunu her zaman yapmaz, çoğunlukla aklına bağlı kalarak sorunlara çözüm arar. Aristoteles'in Organon'u üzerine bir çok yorum yazmıştır. “Logica lngredientibus”un asıl konusu tümeller sorunudur ve burada Aristotelesçi mantık geleneğine bağlanır. Tek bir yetkeye bel bağlamayan Abelardus, “Sic et Non”(Evet ve Hayır) adlı eserinde aynı konuyla ilgili olarak karşıt görüşleri dile getirir.

Abelardus’un diğer eserleriyle bu eserlerde ele aldığı sorunlarla ilgili malumatı hocam Prof. Dr. Betül Çotuksöken şöyle derleyip toplamıştır:

“ ‘Theologia Summi Boni’ (En Yüce İyinin Tanrı Bilimi), ‘Introduetio Ad Theologiam’ (Tanrı Bilime Giriş), ‘Theologia Christiana’ (Hristiyan Tanrı Bilimi) adlı yapıtlarının tek ortak konusu kutsal üçleme (trinitas)dir. Scito Te Ipsum-Ethica (Kendini Tanı), dinsel bakış açılarının ürünü olan kavramların ağırlıklı olduğu bir ahlak kitabı olarak ortaya çıkar. Eylemlerin değeri, günah ve niyet kavramları ölçü alınarak ortaya konur. Etik eylemlere herhangi bir düzgü (norm) getirmeyi amaçlamayan, eylemi temelleri bakımından çözümlemeyi deneyen ve dolayısıyla eylemin vardığı nesnel sonuçlardan çok kalkış noktasına asıl ağırlığı veren Abelardus, bu alana ilişkin görüşlerini en son kitabı olarak nitelenen ‘Filozof Yahudi ve Hristiyan Arasında Diyalog’ adlı kitabında da yine gündemine alır. Bu ana savın yanı sıra bu ilginç yapıtta dinsel söylemle felsefi söylemin etik alanına bakışı karşı karşıya getirilir. Tek tanrıcı dinlere ilişkin, özellikle Yahudiliğe ilişkin olarak eleştirel bir tavır takınılır. Yapıtta sunulan ideal filozof, bir Antik Çağ filozofudur. Yapıtın üç kişisi de kurmaca bir rüya çerçevesinde; erdem, eylem, en yüce iyi gibi kavramları anlamsal boyutlarıyla bağlamlarına göre tartışırlar. Aslında bu yapıt, Abelardus'un ölümüyle eksik kalmıştır.

Tüm yapıtı gözönüne alındığında Abelardus'un çağına ilişkin birçok düşünme öğesini benimsediği anlaşılır ama kimi zaman çağının sıradan, kalıplaşmış tutumlarına savaş açar gibidir. Aynen hocalarına ilişkin olarak yaptığı ve ‘Historia Calamitatum’da dile getirdiği eleştirilerde olduğu gibi. Daha sonraları, özellikle XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılda edimselleşecek olan kimi

görüşlerin (özellikle mantık felsefesine ilişkin) bir habercisi gibi görünmektedir Abelardus.

Daha önce de belirtildiği gibi Abelardus, mantığı bağımsız bir bilgi dalı olarak kurmaya çabalayanların başında gelir. Abelardus'un ardından gelen William Shyreswood, İspanyalı Petrus ve Auxerre'li Lambert'den sonra Guillelmus de Ockham'ın geleceğini tasarlamak hiç de zor değildir (bkz. Orta Çağ'da Felsefe)."

Sonuç

Abelardus, felsefesinde Trivium geleneğini izleyerek dil ve mantık sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Keskin bir tartışmacı olan Abelardus, görüşleri dolayısıyla kovuşturmalara uğramış ve özel yaşamında da talihsizliklere uğramıştır. Aristoteles geleneğinin özgün bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir.

Uygulamalar

- Abelardus'un dil hakkındaki düşünceleri ile modern dönemde dil felsefeleri olarak ortaya çıkmış akımların görüşleri arasında nasıl bağlantılar söz konusudur? Araştırınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde özellikle Aristotelesçi çizgide felsefe yapmış olan Petrus Abelardus'un görüşlerini kısaca ele aldık. Abelardus, öz yaşam öyküsünü

yazarak kendisi hakkında bilgi edinmemizi de sağlamış bir filozoftur. Aynı zamanda güçlü bir mantıkçı olan Abelardus, sorunlara özgün bir yaklaşım geliştirmiştir.

EK KAYNAKLAR

11. BONAVENTURA

Giriş

Fransisken Tarikatı’nın önemli bir üyesi olan Bonaventura, bu bölümdeki dersimizin konusu olacaktır. Bonaventura, mistik eğilimlere sahip bir felsefe geliştirmiştir. Sevgi kavramı felsefesinde özel bir önem ve yere sahip olmuştur.

İtalya'da doğmuş olan Bonaventura'yı anlattığına göre küçük yaştayken Fransisken Tarikatı’nın kurucusu olan Assisili Aziz Francesco iyileştirmiştir. Pariste Halesli Alexander ile RochelleliİoannesTin öğrencisi olan Bonaventura, Orta Çağdaki iki önemli düşünme geleneğini, Augustinusçu ve Aristotelesçi geleneği, bu hocalardan öğrenmiştir. Paris Üniversitesinde ders vermiştir. Kilisenin birleşmesi için de çalışmalar yapan Bonaventura, Lyon Konsili’nin sonuna doğru 1274 yılında vefat etmiştir.

Bonaventura’nın felsefesi, teoloji ve mistisizm karışımı bir felsefe olarak değerlendirilir. Akla ve deneyime dayanan sisteminin amacı, Tanrı’ya ulaşma yolunu açıklamaktır. Ona göre felsefi sorunların çözümü ancak Tanrı’ya ulaşmakla, ruhun Tanrı'ya doğru yapacağı bir yolculukla gerçekleşebilecektir.

Bonaventura, insanın doğasını doğa üstünden insanın varlığını Tanrı'dan ayırır. Ona göre teoloji, ilkelerini iman üzerine; felsefeyse akıl üzerine kurar. Felsefenin konusu görünür olan gerçek iken teolojinin konusu görünmeyen gerçektir.

Tanrı, imanın konusudur ve mantıksal olarak da kanıtlanabilir. Felsefe, teolojiden bağımsız olarak mutlak kesinliği kendi içinde taşır. Felsefedeki kesinlik, teolojinin kesinliğine üstündür. İman söz konusu olduğunda daima bir kuşku söz konusudur. Felsefe böyle değildir. Felsefede insan kesinliğinden hiçbir şekilde kuşku duyulamayacak bir bilgiye ulaşabilir. Ama felsefe yine de teolojinin yardımına gereksinim duyabilir. Bunun sebebi; ilk günahtan, insanın yaşamında işlediği günahlardan dolayı insan aklı kimi yanılgılara düşebileceğidir. Bonaventura'ya göre insanın doğa üstünün ve bilinemeyen ilk nedenin bilgisine ulaşması imkânsızdır. Son neden ve ilkelerin bilgisine felsefe ulaşır. Ancak felsefe buna rağmen teolojinin yardımı olmaksızın bu sorunları çözemez. Ancak sadece vahiy insanı hakikate ulaştırabilir. Felsefenin amacı, insanı yetkinliğe doğru götürmektir. Her bilgi Tanrı'ya götüren bilgelik yolunda atılan bir adım olarak kabul edilmelidir. Bonaventura; duyusal bilgi, bilimsel bilgi ve bilgelik bilgisi olmak üzere üç tür bilgi ayırt eder. Betül Çotuksöken, "Orta Çağ'da Felsefe" adlı kitabında bu bilgi türlerini şöyle açıklar: "Duyusal bilgi, ruh etkinliği ile elde edilebilir. Bu etkinlik de duyu organlarının ilettiklerinin alınması ve ruhun yeniden etkinlikte bulunması sonucu nesnelerin algılanması şeklinde ortaya çıkar. Nesneyi bilmek için beden bir araç görevindedir ama nesneyi asıl kavrayacak olan ruhtur. Çünkü ruhu harekete getiren aslında nesne değil, kendi kendine devinen ruhtur. Bilimsel bilgiye gelince maddesel san ruhunda doğuştan bulunmaz, 'İnsan zihni yaratıldığında düz bir levha gibidir ve her tür olanağı içinde taşır.'(Intellectushumanus, quandocreatur, estsicuttabularasa, et est in omnimodapossibilitate). Soyutlama, kavrama da tıpkı duyuyla algılama gibi bir ruh etkinliğidir. İnsanın etkin-işleyen aklı (intellectusagens) bir ışıktır ve tasarımlar üzerinde yayılarak soyutlar ve ruhu aydınlatır.

Soyutlama ile yalnızca maddesel nesneler konusunda bilgi edinilebilir. Oysa ruhsal nesnelerin bilgisi, maddesel nesnelerden soyutlama ile açıklanamaz; çünkü maddesel nesneler, maddesel olduklarından ötürü ruh ve Tanrı, maddesel nesnelerin ideaları gibi ruhsal gerçeklikler ortaya koyamazlar. Öyleyse tam bilgi

için, bilgelik bilgisi için, hiç değişmeyen hakikate ve hiç yanılmayan ışığa başvurmak gerekir. İlk nedene ulaşma her türlü güçlüğü ortadan kaldırır, ona ulaşma bir aydınlanmadır. Zihnin yaratılmış ışığı, yaratılmış olmayan ışığın yardımı olmadan iş göremez. İlk nedene yani Tanrı'ya gidişi ise bu duyulur dünyada bulunan her nesne sağlayabilir. Zihin bu ışığa akıl yürütmeyle, deneyle, kavramayla gidebilir. Tanrı'ya ulaşmak için nesneleri basamak olarak kullanmak, cisimsel olanın ve zaman içinde olanın izlerinden yararlanmak gerekir. Sonuçları bu biçimde kullanarak nedenleri bulmak mümkündür, görünür olanlardan görünmez olanlara artık geçilebilir.

Öte yandan Tanrı, insanın düşünce gücünün yettiğince tanınabilir; Tanrı'yı görmek onunla yüz yüze gelmek demek değildir. Çünkü sonlu varlıkla sonsuz varlığın yüz yüze gelmesi olanaksızdır. Tanrı ile insan arasında tam bir uygunluk değil, belli bir oran vardır. İnsan zihni sonlu olandan hareketle sonsuz olanı zihinsel bir işlemle kurar. Ama artık bu kurgu, 'kendinde Tanrı' değildir. Tanrı, Bonaventura'ya göre çeşitli biçimlerde tanınabilir. Örneğin; her varlık ve her varlığın niteliği sonsuza gittiğine göre Tanrı var olan ve olanaklı olan her gerçekliğin yetkinliği olarak tanınır. Yetkin varlık, yetkin iyilik, yetkin güzellik, yetkin akıl, yetkin sevgi ya da insan zihni Tanrı'ya ilişkin olarak yetkinlik dışı her şeyi yadsıyarak salt yetkin varlığı bilebilir. Yine Tanrı, yaratılanlar aracılığıyla ve yaratılanlarda da bilinebilir. İnsan zihni, sonuçlardan yola çıkarak nedene ulaşabilir; Tanrı'nın tümel Tanrı'yı onların içinde bilebilir. Öte yandan Tanrı'yı bilmede sevgi, aklın durduğu yerden ötesine gitmek için bir araçtır. Yalnızca bunu denemiş olan kişi dışında hiç kimsenin bilmediği son derece gizemli bir yolla Tanrı tanındığında her türlü kavramsal ve dilsel imler bir yana bırakılır. Bu tür bilme ilkin karanlık gibi görünür, bu karanlık zihin kavramadığı içindir. Oysa tam tersine ruh bütünüyle aydınlanmıştır; bu karanlık da ancak cennette ortadan kalkacak, dolayısıyla ancak cennete gidenler bu aşamaya varabileceklerdir." (bkz. Orta Çağ'da Felsefe).

Bonaventura'ya göre Tanrı kendine yeter, kendi mutluluğunu kendinde taşır ama kendisi sevgi olduğundan sevebilecek olan öteki varlıklara da kendinden vermek ister. Yaratmanın nedeni Tanrı'nın iyiliğidir, bu hem başlangıç hem de son açısından geçerlidir. Çünkü iyi hem yayılmıştır hem de her şeyin son nedenidir. Ama yaratma, özgürce ve zaman içinde gerçekleşmiştir. Tanrı'nın özünün

yayılması olduğundan sonsuz bir yayılım söz konusudur ama yaratmanın kendisi sonsuz değildir. Çünkü Tanrı, yaratmadan bağımsız olarak kendi başına sonsuz yetkinliktedir. Ezelden (ab aeterno) yaratma olanaksızdır, çünkü bu kendi içinde çelişki taşır: Başlangıç olmadan başlayan bir gerçekliğin, sonlu dünyada sonsuz oluşun taşıdığı çelişkidir bu.

Var olan ama kendi başına olmayan her şey varlıktan pay alır: "Her bilgelik Tanrı'dan, her hakikat onun hakikatinden, her iyilik onun iyiliğinden gelir.". Varlıktan iki biçimde pay alınabilir: Ya katılma yoluyla ya da açılma (emanatio) yoluyla. Açılma, yalnızca aynı tanrısal doğada üç kişiliğin birleştiği Tanrı'da söz konusudur. Oysa bütün yaratılanlar katılma yoluyla varlıklarına sahip olurlar. Tanrı salt etkinliktir, oysa yaratılanlar hem etkinlik hem de olanaktır. Tanrı'nın dışında en azından olanak ve etkinlikten oluşmamış hiçbir töz yoktur. Her varlık, madde ve biçimin tözsel birliği ile bir olur. İnsan da eksik iki tözden oluşmuştur. Bunların biri ruhsal öteki maddeseldir; yine bu tözlerin herbiri de madde ve biçimden oluşmuştur. Buna karşın insan birdir. Ruhtan ve bedenden öz açısından tek bir şey oluşur (exanima et corpore fit unum peressemiam). Bedenin ve ruhun bu tözsel birliği, bedendeki eksikliğin ruh etkinliğini nasıl engelleyebildiğini açıklamaktadır ama bu engeli akıl yürütme ortadan kaldırabilir. İşte akıl yürütme sonucu ruh ve beden birliğinden özce bir olan bir üçüncü şey oluşur. Öte yandan bu birlik ruhun kendi başına bir varlık olmasını engellemez; kendi ruhsal etkinliği olan bir tözdür ruh. Dolayısıyla her sonlu tözsel varlık gibi onun da etkinlik ilkesi olan biçim ile olanak ilkesi olan bir maddeden oluşması zorunludur. Ama ruh, öteki biçimlerin sahip olmadıkları bir bireşime sahiptir. Çünkü öteki biçimler kendi başına var olmak için yapılmamışlardır. Tözsel olduğu için ruh, madde ve biçimden oluşmuştur ama bu da ruhun ve bedenin tözsel birliğine engel değildir. Çünkü ruh, cisimle birleşmeye eğilimi olan eksik bir tözdür. Bu yüzden ölümden sonra yeniden doğduğunda da bu eğilimi korur. Doğal yapısı öyle gerektirdiği için son yeniden doğuş, zorunludur (bkz. Orta Çağ’da Felsefe).

Bonaventura’ya göre akıl hiçbir zaman daha çok bilemeyecek kadar çok bilemez. Ona göre irade sonsuzluğa yayılır. O hâlde sadece akıl sahibi irade özgürdür. Sonsuz iyiye eğilim doğaldır. Böylece özgürlük akla bağlı değildir ancak iredeye bağlıdır. İnsan ruhu kendi doğası, kendi amacı nedeniyle

ölümsüzdür. Ancak yine de ölümsüzlük, Tanrısal inayete bağlıdır. Çünkü ölümsüzlük yalnızca Tanrı'ya özgüdür. İnsan kendi başına ölümsüzlüğü için bir şey yapamaz. İnsan kendi başına yanlış yapabilir ama insan bilgi edinirken aklı en yüksek hakikate uygun olduğunda ve isterken istemi en yüce iyiye uygun olduğunda doğru eylemde bulunur. İnsanda kendi başına etkinliğe geçemeyen bir sonsuzluk olanağı olduğundan felsefe insanın sorununu çözemez. Mutluluk, aklın tam doyumuyla başlar ve sevgiyle tamamlanır. Bilgiyi ancak sevgi tamamlar. Dolayısıyla mutluluk, bilginin ve sevginin birliğindedir. Bu, mistik bir yönelişle sorunu çözme denemesidir.

SONUÇ

Bonaventura, irade ile ilgili sorunlara çözüm aramış ve bilgi ve sevgiyi yani akıl ile sevgiyi birleştirmeye çalışan bir felsefe anlayışını savunmuştur. Felsefedeki kesinliği önemseyen Bonaventura, ancak hakikate ulaşmada bunun yeterli olamayacağını düşünmüş ve imana yani vahye gereksinim duymuştur.

Uygulamalar

- Özgürlüğün akla değil iradeye bağlı olması fikrine katılıyor musunuz? Tartışınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümdeki dersimizin konusu, Fransisken Tarikatı’nın önemli bir üyesi olan Bonaventura oldu. Bonaventura, mistik eğilimlere sahip bir felsefe geliştirmiştir. Sevgi kavramı felsefesinde özel bir önem ve yere sahip olmuştur.

12. THOMAS AQUINAS

Giriş

Bu bölümde Thomas Aquinas'ın varlık, bilgi ve Tanrı hakkındaki görüşlerine kısaca değinilecektir. Orta Çağ'ın bu en önemli filozofu bir derse sığmayacak kadar zengin düşüncelerle dolu bir filozoftur. Burada onun düşünceleriyle ilgili çok yetersiz sayılabilecek bir bilgiyi paylaşmak durumundayız.

Orta Çağ'ın en büyük filozofu olarak kabul edilen Thomas Aquinas, 1224 ya da 1225 yılında Roccasecca Şatosu'nda yörenin efendisinin ve hâkiminin çocuğu olarak doğmuştur. 19 yaşına kadar Napoli'de okumuş olan Aquinas, özellikle Aristotelesçi hocalardan ders almıştır. Kendisi de Aristoteles'in en büyük yorumcusu ve izleyicisi olmuştur. 1244 yılında Dominiken Tarikatı'na girmiş, Paris'te Albertus Magnus'un öğrencisi olmuştur ve ondan etkilenmiştir. 1272'de Napoli'de kurulan bir okulun başına getirilen Aquinas, Papa X. Gregorius tarafından davet edildiği Lyondaki toplantıya giderken yolda hastalandı ve 1274 yılında vefat etti. Çok sayıda eseri olan bu büyük filozofun en önemli eserleri, "Summa Theologiae" ve "Summa Contra Gentiles"tir. Varlık sorunlarıyla ilgili yazmış olduğu ilk eserlerden biri "Varlık ve Öz Üzerine" (De Ente et Essentia) adlı eseridir. Ayrıca Aristoteles'in eserlerinin neredeyse tamamına çok açıklayıcı ve derin yorumlar yazmıştır.

Aquinas'a göre yaratılmış her varlık sınırlanmış ve aynı zamanda belirlenmiştir. Tanrı, varlığı yaratmış olamaz. Çünkü bu, kendisini yaratmak anlamına gelecektir; oysa bu saçmadır. Yaratılmış her şeyi belirleyen ve sınırlayan şey

onların var oluşlarıdır. Bu, onları o yapan şeydir. Aquinas, buna ne'lik yani Latincesiyle quidditas der. Bu aynı zamanda onda öz anlamına da gelmektedir. Yaratılmış olanların özleri ve var oluşları bir ve aynı değildir. Böyle bir özdeşlik sadece Tanrı için mümkündür. Çünkü Tanrı saf aktüalitedir yani saf edimdir. Tanrı'da potansiyel hiçbir şey bulunmamaktadır. Tanrı, fiziki dünyada geçerli olan hareketten bağımsızdır. Değişim içinde değildir. Tanrı'da maddi hiçbir şey yoktur. Tanrı ne ise o olandır. Kendi kendisiyle özdeş ve bir olandır. Özü ve var oluşu birdir. Ancak o her şeyin nedenidir. Onun dışındaki her şeyin bir nedeni vardır. Yaratılmış olan hiçbir şey kendi başına var oluşunu sürdüremez. Var oluşlarını sürdürebilmek için bir başka şeye muhtaçtırlar. Var olanlar çokluğundan önce gelen bu şey, bir'dir ve her şey onda pay alarak var olmaktadır. Aslında Aristotelesçi olan Aquinas, burada Platon felsefesinin temelinde olan pay alma düşüncesini ve Yeni Platoncuları emanatio anlayışını kullanmaktadır. Yani pay alma başlangıçta birin kendi dışına taşmasıdır. Böylece bir yani Tanrı, her şeyi özsel olarak kendine bağlamaktadır.

Aquinas, "Varlık ve Öz Üzerine" adlı eserinde Aristoteles'i izleyerek varlığın kendi başına iki anlamı olduğunu söylemektedir. Bir anlamıyla on kategoriye ayrılan varlık, bir diğeri de önermelerdeki doğruluğu gösteren varlık yani doğru olan anlamında varlık. Aquinas'a göre bu iki anlam arasındaki fark şudur: İlki yani birincil anlamda varlık, on cinse bölünür ve öze yani daha önce sözünü ettiğimiz ne'liğe sahiptirler. Yani onları o şey yapan bir özleri vardır. İkinci anlamında varlık ise yani önermelerdeki doğruluğu gösteren varlık, öz adını alamaz bir öze sahip değildir. Çünkü hakkında olumlu bir önerme oluşturulan her şeye nesnel bir karşılığı olmasa bile varlık denir. Böylece yoksunluklar mesela, "Gözde körlük var." gibi önermelerde olduğu gibi ve yine değillemelere mesela, "Değillemenin karşıtı olan bir evetleme vardır." önermesinde olduğu gibi nesnel bir karşılığı olmayan şeylere de bu ad verilir. İlk anlamında varlık töz ile ilgiliyken ikinci anlamıyla varlık, önermelerdeki doğrulukla ilgilenir. İlki ontolojiyle ilgili bir sorunken ikincisi mantık ve dil ile ilgili bir sorundur.

Thomas Aquinas, felsefe tarihinde kozmolojik Tanrı kanıtlaması olarak bilinen Tanrı kanıtlamasıyla da ünlüdür. Bu kanıtlamalarında Aquinas beş yol izlemiştir. Biz bunlara kısaca değineceğiz. İlk yol ile ilgili kanıtlama hareketi temele alır. Hareket ona göre kendisinden başka bir şeye ihtiyaç duyar. Potansiyel olanlar,

aktüel hâle geçmek için başka bir aktüel olana muhtaçtırlar. Hareket hâlinde olan her şey bir başka şey tarafından hareket ettirilir. Fakat bu durum mantıkça sonsuz kadar gidemeyeceğinden bir ilk hareket ettiriciyi varsaymanın zorunlu olacağını iddia eder. Ancak bu ilk hareket ettiricinin kendisi hareket etmez, çünkü onun aktüel bir var oluşu yoktur. Burada Aquinas'ın Aristotelesçi kanıtlamayı kullanmış olduğu görülmektedir.

İkinci yoldaki temel akıl yürütmesi, özellikle Aristotelesçi nedenler anlayışına dayanır. Ona göre doğal formlar maddede aktüel olarak değil, fakat potansiyel olarak bulunurlar. Bu formlar aktüel duruma doğrudan ilk neden tarafından geçirilmezler. Aquinas böylece bir nedenler dizisi varsayar. Ancak onun temel iddiası, nedenler arasındaki ilişkilerin sonsuzca geri götürülemeyeceğidir. Bir ilk neden kabul edilmezse arada iş gören nedenlerden de bahsedemeyiz. İkincil nedenler birincil neden olmaksızın iş göremezler. Bir ilk neden kabul edilmediği sürece sonsuzca geri gitme saçmalığına sürükleniriz.

Üçüncü yol zorunluluk anlayışına dayanır. Buna göre doğadaki her şeyin olumsal olduğu düşünüldüğünde yani olma veya var olmama olasılığını içlerinde taşıdıkları varsayıldığında şöyle bir durumun ortaya çıkma olasılığı vardır: Her şey bir an için kendindeki var olmama olasılığını aynı anda gerçekleştirirse var oluş çemberi içinde artık hiçbir şey olamayacağından hiçlikle karşılaşılır. Bu yüzden var oluşun içinde sadece olasılık taşıyan şeylerin değil, var olması zorunlu ve aynı zamanda var oluşu olası olan şeylerin var oluşa geçmesi için gerekli bir şeyin olması gerektiği kabul edilmelidir. Ancak bu başka şeylerde bulunan zorunlu şeylerin kaynağı olan kendinde zorunlu bir şey olmalıdır. Aquinas'a göre başka şeylerdeki zorunluluğun kaynağı olan bu şey Tanrı'dır.

Aquinas, dördüncü yolda nitelikçe derecelendirme anlayışından hareket eder. Buna göre var olanlardaki nitelikler aynı düzeyde değildir. Aralarında derece farkları vardır. Mesela iyiden daha iyi, güzelden daha güzel vardır. En iyi ve en güzel ya da en hakiki kendi cinsi içinden yüksek olan, var olanlardır. Bunlar kendi cinsleri içindeki şeylerin de nedeni kabul edilmelidirler. Ancak tüm bunların da üstünde olan ve bunların hepsini kendinde taşıyan bir neden olmalıdır ki bu da Tanrı'dır.

Aquinas beşinci yol olarak teleolojik bir kanıtlama öne sürer. Buna göre bütün doğal nesneler akıldan yoksun olmalarına rağmen kendileri için en iyiyi amaçlayan eylemler gerçekleştirirler. Belirli bir hedefleri varmış gibi hareket ederler. İşte akıl sahibi bir şey tarafından yönlendirilmiş olmasalar bu türden hareketler yapamayacaklardı. Ancak kendileri akıl sahibi olmayan şeylerin akıl sahibiymiş gibi hareket etmelerinin nedeni akıl sahibi bir varlık olmalıdır ki bu da Tanrı'dan başka bir şey olamaz.

Aquinas, Aristoteles'teki etkin ve edilgin akıl anlayışını yorumlamış ve kabul emiştir. Etkin aklı bir ışık gibi tasarlayan Aquinas, etkin aklın bir ışık gibi potansiyel olanı aktüel hâle getirdiğini düşünür. Etkin akıl, edilgin aklın anlamak için ihtiyaç duyduğu kavramları meydana getirmektedir. Nesnelerdeki bireyselliği koruyan imge, etkin aklın ihtiyacını karşılayan malzemeyi oluşturmaktadır. İmgeler duyumlanabilir forma sahip olduklarından bireysel özelliklere sahiptirler. Akıl, onları anlaşılabilir formlara yani kavramlara dönüştürme işlevini gerçekleştirir. Akıl onlardaki tüm bireysel özellikleri çıkararak tümel kavramlara ulaşır. Bu soyutlama işi etkin akıl tarafından gerçekleştirilir.

Akıl, soyutlama etkinliğini bir donanıma sahip olmaksızın yapamaz. Ancak Aquinas, Platon'dan farklı olarak bir doğuştanlık öğretisine sahip olmadığından sorunu Tanrısal ışıktan pay alan etkin aklın bu ışıkla nesnenin ışığı arasında kurduğu ilgiye bağlamaktadır. Bu zaten daha önce Augustinus tarafından da savunulmuş bir görüştür.

Aquinas iki tür soyutlamadan söz etmiştir. Bunlar, formun maddeden soyutlanması ve bütünün parçadan soyutlanmasıdır. İlkinde formun özsel doğası maddeye dayanmıyorsa bu soyutlama yapılabilir. Ancak maddeye gereksinim duyuyorsa bu soyutlama yapılamamaktadır. Formun maddeden soyutlanması sonucu ortaya çıkan şeyler, nicelik ve onun özellikleridir. Bu türden bir soyutlama, özellikle matematikçilerin yaptığı soyutlamalardır. Aquinas'a göre bütünün parçadan soyutlanması her koşulda gerçekleşemez. Çünkü bazı parçalar

türün veya formun parçasıdır, oysa bazıları da maddenin parçasıdırlar. İlkinde bütünün anlaşılması parçaların bütünle birlikte değerlendirilmesine bağlıdır. İkincisindeyse bütün parçalarından bağımsız bir şekilde değerlendirilir.

Aquinas, soyutlama sonucu ortaya çıkan kavramları bilmenin nesnesi saymamıştır. Onlar sadece bilmenin aracıdırlar. Aksi takdirde onları bilince dünyayı bilinebilir sanmak yanlıştır. Bu, doğuştanlık öğretisi gibi formları bilince dünyaya ihtiyaç duymamak anlamına gelecektir ki Aquinas insan aklının doğuştan herhangi bir bilgiye sahip olduğunu kabul etmemektedir. Akıl, bilgi sorununda potansiyel durumda olan bir yetidir. Doğuştan bilgiler deposu değildir.

SONUÇ

Orta Çağ'ın en büyük filozofu olarak kabul edilen Thomas Aquinas, özellikle Aristoteles felsefesinden yararlanarak bu felsefeyi Hristiyan inancıyla uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Gerek bilgi gerekse varlık anlayışında Aristoteles başat bir rol oynamıştır. Doğuştan bilgi anlayışını reddeden Aquinas, soruna Aristoteles ve Augustinus çizgisinde bir çözüm önermiştir. Yazdığı birçok eserle felsefeyi derinden etkilemiş olan Aquinas, Katolik inancının da liderlerinden biri olmuştur.

Uygulamalar

- Aquinas'ın varlığın iki anlamı olması düşüncesini açıklayınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde Thomas Aquinas’ın varlık, bilgi ve Tanrı hakkındaki görüşlerinin temel noktalarını öğrendik. Orta Çağ’ın bu en önemli filozofu bir derse sığmayacak kadar zengin düşüncelerle dolu bir filozoftur. Burada onun düşünceleriyle ilgili çok yetersiz sayılabilecek bir bilgiyi paylaşmak durumundayız.

13. DUNS SCOTUS

Giriş

Bu bölümde Britanya’da Empirisist sayılabilecek görüşler geliştirmiş olan filozoflardan ilkini ele alacağız. Duns Scotus, doğuştan düşünceleri kabul etmeyen ve duyumdan bilgiyi başlatan tavrıyla geleneğin ilk halkasını oluşturmuştur.

İrlanda, İskoçya ya da İngiltere'de doğduğu yönünde belirsizlikler olan Duns Scotus, Fransisken tarikatı’na mensuptur. Bonaventura’dan etkilenmiş ve Ockham’ın öncüsü olmuştur. Ancak Ockham çok farklı ve modern çizgide bir felsefe geliştirmiştir. Oxford’da felsefe okuyan Duns Scotus, daha sonra Paris'e

gitmiş ve burada teoloji konusunda doktora derecesi almıştır. 1308'de Köln'de ölmüştür.

Scotus, bağlı olduğu Fransisken tarikatının temel anlayışı doğrultusunda teoloji yapmıştır. En önemli çalışmaları Aristoteles'in mantık, fizik ve metafiziği ile ilgili yapmış olduğu yorumlardır. En önemli eseri ise Oxford'da bulunduğu sırada kaleme aldığı "Opus Oxoniense"dir. Diğer felsefi eserleri şunlardır: *"Tractatus De primoprincipio", "Quaestionessuper UniversaliaPorphyrii", "Quaestiones In Librum Praedicamentorum", "Quaestiones In I Et II Librum Peri Hermenias."*

Duns Scotus'a göre irade, aklın karşısında bağımsızlığı ve önceliğiyle üstündür. İradenin üstünlüğü kendinde bir üstünlüktür. Aquinas'a göre ise irade, eylem alanında akıldan üstündür. Tanrı sevgisinde irade bilgiden üstündür. Bu görüşe Scotus karşı çıkar.

Duns Scotus'un mantık anlayışı büyük ölçüde metafiziğiyle bağlantılıdır. Ona göre mantık da metafizik de genel olarak varlıkla ilgilidir. Ancak metafizik, varlık olarak varlıkla ve varlığın genel koşullarıyla ilgilenir. Mantık için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Mantık ve metafiziğin ilgi alanlarına ilişkin ayrım, Scotus için kavramsal varlık ya da akıl varlığı ile gerçeklik kazanmış varlık yani nesneleşmiş varlık ya da doğal varlık ayrımıdır. Mantıkçının bilfiil olarak var olan şeyleri konu edinmez. Mantık kavramlarla ilgilidir (intentiones). Bunlar; tek tek şeylerin kavranmasını sağlayan cins, tür gibi kavramlardır. Scotus'a göre varlığın fiziksel ve akılsal olmak üzere ikili bir yapısı vardır

İntentio kavramı, Orta Çağ'da büyük önem taşır. İki tür intentio (yönelim) vardır: İntentio prima ve intentio secunda. İntentio prima,gerçek bir nesnenin herhangi bir mantıksal belirlemeden önce aracısız olarak kavranışıdır. Intentio secunda ise tamamıyla mantıksaldır. Bunlar beş tümeldir. Bu tür intentio, tamamıyla zihin tarafından yaratılmıştır. Bunlar, şeylerin yerine doğrudan doğruya geçmez; tek tek şeylerin altında sıralandığı ve onlara ilişkin bilginin olanağını sağlayan zihinsel şeylerin yerine geçer. Duns Scotus'a göre mantık,

şeylerin kendisiyle değil; tümellerle yani ikinci kavramlarla ilgilidir. Mantık; düşünmenin yasalarının, bilmenin ilk koşullarının bilgisidir. İntentio'yu mantık alanına sokan ilk filozof, İbn Sina'dır ve onun Orta Çağ felsefesindeki etkisi büyüktür.

Aristotelesçi mantık, Orta Çağ mantığını etkilemiştir. Mantığın konusu; terim, önerme ve kıyastır. Duns Scotus, İslam filozoflarının etkisiyle sadece kıyası mantığın asıl konusu olarak görür. Terimler ise ona göre sadece kıyasın bir unsurudur. Scotus'a göre tümel, hem bir zihin varlığı olarak zihindedir hem de şeyin kendisinde yani somut tekil nesnede bulunur.

Bir Empirisist olan Scotus, doğuştan düşünceleri kabul etmez. Ona göre tüm bilgi, duyumlardan gelir ve zihinde deneyimden önce doğuştan gelen düşünce ve ilkeler yoktur. Duyulur şeylerden yola çıkarak varlığa yönelinir. "Zaman bakımından tekilin bilgisi, tümelin bilgisinden önce gelir. Zihin, tümele ilişkin bilgiden önce tekile ilişkin olan bilgiyi edinir. Fakat tekile ilişkin bilgi açık ve seçik değildir; belirsiz ve bulanıktır. Ona göre tümelin bilgisi, tekilin bilgisinden soyutlamayla elde edilmiştir. Bu durum tekilin bilgisinin zaman bakımından tümelin bilgisinden önce olmasını gerektirir. Öte yandan da Duns Scotus, tümelin tümel olarak zihnin bir ürünü olmasından ötürü onun yani tümelin nesnel olmaktan çok öznel olduğunu ileri sürer. Tekile ilişkin açık seçik olmayan bilgi, tümelin işe karışmasıyla aydınlanır ve açık seçik bir duruma gelir. Scotus'a göre tam yetkin bilgi, üç aşamada gerçekleşen tümele ilişkin bilgidir. Zihin, duyumlar aracılığıyla nesnenin farkına varır; ardından insan kendi bilincine yansıyan yönü ortaya koyar. Son olarak da zihnindeki kavramlar (secundaeintentiones) aracılığıyla duyularına sunulmuş olan gerçekliği çözümler. Scotus buradan da kolayca anlaşılabileceği gibi bilme olayında kendinin bilincinde olma olgusuna büyük önem verir. Ona göre var olana ve tek tek somut tekillere yönelen yan, ruhsal yandır. Yani ruhsal yaşam, kendine ilişkin tüm olgularının aracısız olarak ve apaçık bir biçimde farkındadır. Tümel, zihnin şeylerle ilgili olarak gerçekleştirdiği bir soyutlama ile ortaya konduğuna göre tümel yalnızca zihin ürünü olamaz. Eğer tümel yalnızca zihin ürünü yani salt zihinsel bir yapı olsaydı gerçeklikle hiç bir bağıntısı olamazdı. Artık bu noktada varlığı konu edinen metafizik ile mantık arasında hiçbir fark olmazdı. Hatta

böyle bir durumda mantık ile diğer bilimler arasında da hiçbir fark olmadığı gibi bütün bilimler de mantık olurdu.” (bkz. Orta Çağ’da Felsefe).

Scotus için varlık kavramı metafiziğin asıl konusudur. Varlık, insan aklının ilk konusudur. Teolojinin konusu ise Tanrı olarak Tanrı'dır; metafiziğin konusu Aristoteles'in de dediği gibi varlık olarak varlıktır. Scotus’a göre ideal teolojiyle insana özgü teoloji ayrılmalıdır. İdeal teolojinin konusu onu tasarlayan akla uygundur. Diğer teolojiyse sınırlı zihinlerce kavranabilen nesnelerle ilgilidir. İnsanın sınırlı zihni için söz konusu olabilen teolojinin konusu da sınırlı olan bir zihnin yani insan zihninin ulaşabildiği en yetkin Tanrı kavramıdır.

Scotus'a göre bileşik töz olarak ortaya çıkan nesnelerin özü maddesel yönle örtüşemez yani şeyin özü salt madde olamaz. Bu konuda Thomas Aquinas ile aynı görüşleri paylaşır. Scotus'a göre “ne”lik ilk şeydir ve bileşik yapıdaki somut bütün, hem maddeyi hem de formu içerir.

Scotus, haeccitas anlayışıyla da ünlenmiştir. Bu konuyu Betül Çotuksöken şöyle açıklar: *“Scotus'a göre her yaratılmış şey, yaratık sadece yaratık olduğu için bir olmayla işte ‘bu olma’ ilkesiyle (haeccitas) belirlenmiştir. 'Bu olma', bireyin tekilliğinde türün formunu belirleyen yöndür; başka deyişle gerçekleşmiş olandır. Bir tek şeyi işte o şey yapan, onun özüne eklenen, o şeyi bireysel duruma getiren yöndür. Scotus'a göre bu belirleyici yön, form olamaz. Çünkü form aynı türün bütün bireylerinde daha baştan ortak olandır. 'İşte bu olma' ise aynı türün bütün bireylerinde ortak olan forma da eklenenendir. Ayrıca DunsScotus’a göre 'bu olma’ en son gerçekleşendir; o şeyi işte o şey yapandır. O, formdan da öte bir şeydir; 'işte bu olma'dır.”* (bkz. Orta Çağ’da Felsefe).

Duns Scotus için de Tanrı'nın varlığının kanıtlanması önemlidir. Kanıtlamalar iki temel özelliğe sahiptir: Bunlar ya a priori ya da a posteriori’dir. Mesela daha önce değindiğimiz Anselmus’un kanıtlaması, a priori kanıtlamaya bir örnektir. Ancak dış dünyanın varlığına büyük önem veren, doğuştan düşünceleri kabul etmeyen, salt mantık alanında kalınarak hiçbir sonuca varılamayacağına inanan Duns Scotus; a priori kanıtlamaları desteklemez. Onun kanıtlaması

‘aposteriori’dir. Ona göre,“Tanrı vardır.” yargısı analitik değil, sentetik olmalıdır. “İnsanda Tanrı'nın varolduğuna ilişkin doğuştan bir düşünce yoktur. İnsan düşünmesi ancak etkilerden nedenlere gidebilir, bunun tersini yapamaz. Zihnin asıl konusu olan bu ilk varlık olan Tanrı, nedensizdir. Böyle bir varlık ayrıca sonsuzdur, maddesizdir ya da salt biçimsel nedendir. Böyle bir ilk neden edimsel olarak da vardır, o zorunlu bir varlıktır. Ayrıca bütün bu niteliklerin de ötesinde böyle bir varlık yani Tanrı etkindir, salt akıldır, salt istençtir. Tanrı, herşeyi özgür istenciyle gerçekleştirir, dünya onun özgür ediminin kendiliğinden bir sonucudur. Burada da görüldüğü gibi istenççilik hem insanı hem de Tanrı'yı tasarımlamada Duns Scotus'un vazgeçilmez bir tutumudur.” (bkz. Orta Çağ’da Felsefe).

SONUÇ

Duns Scotus; Empirisist eğilimleri, intentionalite anlayışı ve teolojiye ilişkin özgün yorumlarıyla felsefede yeni bir dönemin başlatıcısı olmuştur. Scotus’u aynı yönde Ockham izlemiştir.

Uygulamalar

- Duns Scotus’un bilgi anlayışıyla Yeni Çağ’ın emprisist filozoflarının bilgi anlayışları hangi açı(lar)dan benzeşmektedir? Araştırınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde Britanya’da Empirisist sayılabilecek görüşler geliştirmiş olan filozoflardan ilki olan Duns Scotus’un düşüncelerini öğrendik. Duns Scotus, doğuştan düşünceleri kabul etmeyen ve duyumdan bilgiyi başlatan tavrıyla geleneğin ilk halkasını oluşturmuştur.

14. OCKHAM’LI WILLIAM

Giriş

Ortaçağ’ın en orijinal filozoflarından bir olarak kabul edilen Ockham, dil ve mantık konusundaki çalışmalarıyla kendisinden sonra da büyük bir etki oluşturmuş bir filozoftur. Ockham, Fransisken tarikatının bir üyesi olarak bu tarikat mensuplarında sık görülen bir felsefi yaklaşıma yani Empirisist temelli bir anlayışa sahiptir.

Ockham, yaklaşık 1300 yılında Londra yakınlarındaki Surrey Kontluğu’nda doğdu. Fransisken Tarikatı’na mensup olan Ockham, Oxford Üniversitesinde öğrenim gördü. Döneminde Papa'ya karşı imparatorun yanında yer alan Ockham 1349 ya da 1350 yılında öldü.

Mantık, fizik, teoloji ve politika ile ilgili konularda eserler kaleme alan Ockham, özellikle mantık konularında Aristotelesçi çizgiyi izlemiştir. Eserleri şunlardır: *“Expositio Süper LibrumPorphyrii” (Porphyrios'un Kitabı Üzerine Açıklama), “Expositio Süper Librum Praedicamentorum”“Expositio Süper*

“DuaslibrosPerihermenias”,“SummaTotiusLogicae” mantık konusundaki en büyük eseridir.

Özellikle *“Maurice De Wulf Histoire De La Philosophie Medievale”* adlı esrinde Ockham'ın Duns Scotus’un öğrencisi olduğunu ileri sürmüştür.

Ockham'a göre çağdaşlarının içine düştükleri hataların, yanlışların kaynağı onların doğru düşünmenin kuralları olan mantığı bilmemeleridir. Mantıkta izlediği yol bakımından Ockham, Aristotelesçidir. Ancak Ockham, Aristoteles’i adcı doğrultuda izlemiştir. Dile ve mantığa büyük önem vermiştir. Adcı çizgiler taşıyan ontolojisini kurarken mantıksal formları belirlemeye çalışmıştır. Varlıksal, mantıksal ve dilsel yapının odağında yer alan ‘terim'i araştırmalarının temeli yapmıştır. Ockham'ın kendine verdiği görevlerin en başında ‘terim’den hareketle dilsel ve mantıksal bir yapıları anlamak gelmiştir.

Ockham’a göre akılyürütmeler, önermelerden; onlar da terimlerden oluşmaktadır. Öyleyse terimlerin ne olduğunu kavramaya çalışmakla işe başlamak gerekmektedir. Ona göre terim, önermenin kendisine ayrıştığı ve kendisine bir şey yüklenen ile bu yüklemin kendisinden oluşur. Öyleyse asıl bilinmesi gereken, terimlerdir. “Terimler nasıl oluşturulmuşlardır?” sorusu önem kazanmıştır. Ockham’a göre varlık ile düşünmenin karşılaşması söylemde kendini gösterdiğine göre söylemler büyük bir önem taşımaktadır. Öyleyse ona göre söylemin türlerini serimlemek gerekir: Ockham’a göre söylem; yazılı, sözlü ve kavramsaldır. Asıl olan da kavramsal boyuttur, başka deyişle zihinsel boyuttur. Burada Ockham’ın suppositio kuramıyla karşılaşırız. Bu kuram da bizi tümeller tartışmasına bağlar: Yazılı ve sözlü olabilme niteliği ile daha çok söylemde (dilde) varlık kazanan terim, kavramsal terim olarak doğal herhangi bir şeyi gösteren bir ruh izlenimi ya da kavramıdır, kavrayışıdır. Oluşma noktasında zihinsel kavramlar hiçbir dile özgü değildir, üstelik burada bir suppositio söz konusu değildir. Çünkü suppositio, daha sonra ancak önerme aşamasında başka deyişle yazılı ve sözlü terim aşamasına geçildikçe söz konusudur. Bir zihin kavramı, doğrudan bir şeyi imler; ondan sonra ise konuşulan bir sözcük, yazılan bir sözcük; bir şeyi, var olanı ikincil olarak imler. Asıl significatio, Ockham'a göre kavramsal boyutta, başka deyişle zihinsel

boyutta yer alır. Zihin kavramlarının anlamı değiştirilemez, ama konuşulanların anlamı değiştirilebilir. Çünkü sözel düzlemde bir uylaşım söz konusudur yalnızca.

Konuşulan sözcükler, ruhun izlenimlerinin imleridir. Öyleyse konuşulan sözcükler, şeyleri ancak ikinci derecede imlerler. Birinci derecede imleme, ruh kavramlarına ilişkindir. Öyleyse ruh izlenimi ya da kavram, bir şeyi doğal olarak imler; yazılı ya da sözlü terim ise uylaşımsal olarak imler. Dil ile kavram ve varlık (şey) arasındaki ilişki kısaca Ockham'a göre böyle kurulmaktadır. Ruhsal kavramlar, izlenimler doğrudan doğruya şeye bağlıdır. Ama sözlü ya da yazılı dil, şeyin kendisine değil; ruhsal kavramlara bağlıdır. Birinciler doğal, ikinciler ise uylaşımsaldır. Birkaç kişi uzlaşıp masaya masa demekten vazgeçebilir, ama her biri zihninde (ruhunda) oluşmuş olan masa kavramından masaya ilişkin kavramdan vazgeçemez.

Ockham'a göre terimler, kategorematik ve sinkategorematik diye ikiye ayrılırlar ve kategorematik terimler de ya tekil ya da tümeldir. Tekil, bir olan ve çok olmayandır. Ayrıca tekil, çok olanı değil; bir olanı anlatmak üzere kullanılmaktadır, İşte burada alınan birinci anlama göre tümel tekildir ama ikinci anlama göre böyle değildir. Tümel, zihindeki bir kavramı imleyen bir sözcük olduğuna göre tekildir. Ruhun yönelimi, kavramı doğası gereği tümel olduğu gibi tekildir de aynı zamanda; yani tümel tekildir. Tekil bir kavram, tek bir kavram burada söz konusudur. Sözcük de tümeldir ama buradaki tümellik farklıdır. Zihnin ya da ruhun kavramlarına özgü olan tümellik ile sözlere, sözcüklere özgü olan tümellik farklı farklı şeylerdir. Çünkü ruhun kavramlarına özgü olan tümellik, doğal bir tümelliktir. Sözcüklere, sözlere ilişkin tümellik ise uylaşımsaldır. Örneğin; masa kavramı, tümel ve dolayısıyla doğal bir tümeldir. Masa sözcüğü de tümel ama artık bu uylaşımsal bir tümeldir. Öyleyse ne yönden bakılırsa bakılsın tümel töz değildir. Ockham'ın deyişiyle hiç bir tümel sayıca bir, tekil bir töz değildir.” (bkz. Orta Çağ’da Felsefe).

Bilgi konusunda da önemli açıklamalar yapan Ockham’a göre bilgi, herşeyden önce ruhun bir niteliğidir. Ona göre bilginin farklı anlamları vardır: Bir anlamıyla bilgi, hakikat olan herhangi bir şeye ilişkin kesin bir bilmedir. Diğer

bir anlamıyla ise apaçık bilme anlamına gelir. Bildirdiklerini bilme değil, bizzat bilenin kendi etkinliği ile bir şeyi bilmesi söz konusudur. Bir başka anlamda bilgi ise zorunlu bir hakikatin apaçık bilgisidir. Ockham'a göre bilgi konusu, birinci anlamda zihnin kendisidir. İkinci anlamda bilgi konusu ise hakkında herhangi bir şey bilinen bir şey için kullanılmıştır. Ockham, bilgi konusunda daha derin analizler yapmıştır. Bu analizler, Betül Çotuksöken tarafından ayrıntılı ve açık bir biçimde dile getirilmiştir. Bu sebeple biz burada onun açıklamalarını alıntılamakla yetineceğiz: *"Ockham'a göre her bilgi, önerme ya da önermelerle ortaya konur. Önermeler, duyulur şeylerden ya da tözlerden değil; bu tür şeylere ilişkin zihinsel içeriklerden, kavrayışlardan, kavramlardan oluşur. Ona göre doğa bilimi, doğrudan tözler hakkında değildir. Tam tersine bilim; bu türden şeylerle, duyulur şeylerle ilgili zihinsel içerikler hakkındadır. Ockham'a göre Aristoteles'in söyledikleri de bu doğrultuda anlaşılmalıdır. Zihnin iki ayrı tür bilgisi vardır: Görüsel (notitiaintuitiva) ve soyut (notitiaabstractiva). Görüsel bilme, zorunsuz doğruluğu özellikle de olgularla ilgili bilmeyi sağlar. Bu bilme, ayrıca ilk bilme türüdür. Soyutlayan bilme ise varlıktan, var olmayandan ve diğer bütün koşullardan soyutlama yapar. Bu tür bilme yani soyutlayıcı bilme, görüsel bilmeyi koşul tutar; önceden varsayar ama bunun tersi olamaz. Soyutlayıcı bilgi de temelde var olana ilişkin bir bilgidir, en başta tekil olanla ilgilidir. Öyleyse soyutlayıcı bilgi, temelde tekil şeye başvurur, onunla ilgilidir; ama tam olarak ortaya çıktığında artık tekil bir şeye özgü değildir ve böyle bir bilgi artık tümeldir."* (bkz. Orta Çağ'da Felsefe).

Tanrı kanıtlamaları konusu ile de ilgilenen ve insan zihnini bir tabularasa olarak gördüğü için a priori Tanrı kanıtlamalarını hiçbir şekilde benimsemeyen Ockham; Tanrı'nın varlığını,bir ve en seçkin varlık oluşunu, sonsuzluğunu, akılla gösterilemeyeceğini öne sürer. Ockham'da felsefe ile teolojinin alanları da birbirinden ayrılmıştır. Felsefe, aklın etkin olduğu bir alandır; teoloji ise vahyin önemli olduğu bir alandır. Papanın, kilisenin devlet yönetimindeki gücüne sınır getirmekten yana olan Ockham, Rönesans'ta iyice belirginlik kazanacak olan laik ve seküler bir dünya anlayışını savunmuştur.

Sonuç

Ockham, aklı tabularasa yani boş bir levha olarak görmüştür. Bu sebeple Duns Scotus gibi a priori Tanrı kanıtlamalarını reddetmiştir. Dil ile ilgili araştırmalarının yanı sıra mantık konusundaki katkıları da felsefe tarihi açısından son derece önemlidir. Seküler bir dünya görüşüne sahip olan Ockham, Rönesans'ın da habercisi sayılmıştır.

Uygulamalar

- Tümeller tartışması bağlamında ortaya çıkan adcılık ve kavram gerçekçiliği gibi akımlardan hangisi size daha ikna edici gelmektedir? Tartışınız.

- "Ockhamlı William'ın Usturası" ne anlama gelmektedir? Araştırınız.

Bölüm Özeti

Bu bölümde Ortaçağ'ın en orijinal filozoflarından bir olarak kabul edilen Ockhamlı William'ın felsefesinin temek noktalarını, özellikle dil ve mantık konusundaki fikirlerini öğrendik. Ockham, Fransisken tarikatının bir üyesi olarak bu tarikat mensuplarında sık görülen bir felsefi yaklaşım olan empirisist temelli bir anlayışa sahiptir.